

40. ش 2. صص. 58_39.

بهمن تاجانی، شهرام (1384) «رشد و تأثیر طبقه متوسط جدید در فرایند نوسازی دولت رضاشاه»، *نشریه پیک نور*، ش 9، صفحات 71-82.

عراقی، غلام‌رضا (1386) «طبقه متوسط مدرن جدید و تأثیرات آن پس از انقلاب اسلامی»، *نشریه علوم سیاسی*، سال دهم، شماره 38. صفحات 49-31.

غنی‌زاد، موسی، «اقتصاد آزاد تنها راه جامعه باز»، *مصاحبه با روزنامه شرق*، سال پنجم، ش 1030، صص 1 و 16 ضمیمه روزنامه.

مطلبی، مسعود (1386) «نقش و کارکرد سیاسی طبقه متوسط جدید در جمهوری اسلامی ایران». *جامعه‌شناسی*، ش 8، صفحه 80.

نیکپی، امیر (1389) «دموکراسی، جنبش اجتماعی و حقوق زنان»، *تحقیقات حقوقی*، ش 51، صفحه 279.

Arat, Zehra F. (1991) *Democracy and Human Rights in Developing Countries*, USA, Colorado, Lynne Rienner

Barendt, Eric (1998) *An Introduction to Constitutional Law*, uk, Oxford

Collado, Emanuel (2010) *The Shrinking Middle Class*, USA, Bloomington, Univer Inc

Crompton, Rosemary (2006) "Social Class", in: Bryans Turner, ed., *The Cambridge Dictionary of sociology*, uk, Cambridge

Elliott, Cathrine & Quinn, Frances (2000) *English Legal System*, Longman

Giddens, Anthony (2006) *Sociology*, With the Assiatence of Simon Griffiths, 5th edition, uk, Cambridge, Polity

Hawke, Neil (1989) *An Introduction to Administrative Law*, New Delhi, Aditya Boks

Mclean, Iain (1996) *Oxford Politics Dictionery*, uk, Oxford

Sellers, Mortimer (2010) "An Introduction to the Rule of Law in Comporative Perspective", edited by Mortimer sellers and tadeusz tomaszewski, *the Rule of Law in Comparative Perspective*, Springer

Wright, Erik Olin (2000) *Class Counts*, Student editon, uk, Cambridge

سی‌ودو واقعه برجسته انقلاب اسلامی در تهران¹

محمدحسین پناهی²

(تاریخ دریافت 90/9/8، تاریخ پذیرش 91/5/2)

چکیده

هدف این مقاله تعیین وقایع برجسته انقلاب اسلامی در شهر تهران بزرگ، از زمان شروع انقلاب اسلامی تا سرنگونی رژیم پهلوی، و از زمان به قدرت رسیدن انقلابیون تا ایجاد و تثبیت نظام

¹ این تحقیق با حمایت دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران انجام شده است.

² استاد دانشگاه علامه طباطبایی. mhpanahi@ yahoo.com

جمهوری اسلامی ایران است. برای این هدف لازم بود زمان شروع جنبش انقلاب اسلامی و تحکیم و تثبیت نظام جمهوری اسلامی ایران، انواع وقایع انقلابی از شروع جنبش انقلابی تا سرنگونی رژیم و از آن زمان تا تثبیت نظام جمهوری اسلامی، معیارهای ارزیابی اهمیت وقایع انقلابی مختلف در دو مرحله فرایند انقلاب مشخص شود. در این پژوهش پس از تعیین زمان شروع جنبش انقلاب اسلامی و تثبیت نظام جمهوری اسلامی، با تدوین دو چهارچوب مفهومی مبنای بررسی وقایع انقلابی برای هر مرحله از انقلاب مشخص شد. آنگاه با تعریف عملیاتی وقایع هر مرحله، 124 مقوله از وقایع انقلابی (49 مقوله برای مرحله اول و 75 مقوله برای مرحله دوم) به دست آمد. با مشخص شدن انواع و مقوله‌های وقایع انقلابی، با استفاده از روش تحلیل محتوای مضمونی منابع و اسناد موجود، وقایع انقلابی شهر تهران بزرگ استخراج شد. از این بخش تحقیق، 1895 واقعه انقلابی برای مرحله اول انقلاب، و 2083 واقعه انقلابی برای مرحله دوم انقلاب در شهر تهران بزرگ به دست آمد. سپس با تعریف عملیاتی اهمیت وقایع انقلابی مختلف، ارزش وقایع انقلابی به طور کمی به دست آمد. با معادلسازی ارزش انواع وقایع انقلابی امکان مقایسه کمی وقایع حاصل شد، و در نهایت از بین آنها برای هر مرحله از انقلاب اسلامی 16 واقعه که بالاترین امتیاز را آورده بودند به عنوان وقایع برجسته انقلاب اسلامی در تهران شناسایی شدند.

مفاهیم کلیدی: انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی، وقایع انقلابی، سرنگونی رژیم حاکم، تثبیت رژیم انقلابی

مقدمه و طرح مسئله

انقلاب یکی از پدیده‌های شگرف اجتماعی است که در شرایط اجتماعی خاصی، یعنی شرایط انقلابی، اتفاق می‌افتد و نقطه عطفی در مسیر تحول تاریخی جامعه به وجود می‌آورد. به علت اهمیت پدیده انقلاب سابقه مطالعه موضوع انقلاب بسیار قدیمی است، به طوری که می‌توان گفت مطالعه انقلابات در جامعه‌شناسی و علوم سیاسی، تاریخی به قدمت تاریخ این علوم دارد، و بنیان‌گذاران این علوم از جمله الکسیس دو توکویل (1369)، کارل مارکس (1976 و 1977)، ویلفرد پارتو (باتامور، 1377، 55-82)، و ماکس وبر (1978: 1111-1148) به این پدیده تاریخ ساز اهمیت خاصی قایل شده‌اند، و هر یک به شکلی آن را مورد مطالعه قرار داده‌اند. یکی از ابعاد انقلاب که چندان مورد مطالعه قرار نگرفته، چگونگی مشخص کردن وقایع انقلابی و بررسی اهمیت آنها است. برای به وجود آمدن شرایط انقلابی معمولاً دگرگونی‌های فراوانی در جامعه اتفاق می‌افتد، که موضوع بحث نظریه‌های وقوع انقلاب است. با شروع حرکت‌های جمعی انقلابی فرایند جنبش انقلابی آغاز می‌شود، که ممکن است در نهایت موفق به سرنگون کردن رژیم حاکم شده و انقلابیون را به قدرت برساند. در فرایند جنبش انقلابی وقایع مختلفی روی می‌دهد که حاصل عوامل متعدد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی داخلی و خارجی، و راهبردها و شیوه‌های اتخاذ شده از طرف انقلابیون و رژیم حاکم است. مجموعه این وقایع است که قدم به قدم جنبش انقلابی را در جهت شکست یا موفقیت حرکت می‌دهد.

بنابراین از یک جهت این وقایع را می‌توان به دو دسته تسریع‌کننده جنبش

انقلابی یا وقایع انقلابی، و بازدارنده جنبش انقلابی یا وقایع ضدانقلابی، تقسیم کرد. دسته اول وقایعی هستند که به اوج‌گیری و تقویت جنبش انقلابی کمک می‌کنند و در نهایت منجر به سرنگونی رژیم حاکم و تثبیت رژیم انقلابی می‌گردند. دسته دوم حوادثی هستند که سبب کندتر شدن روند جنبش و تثبیت رژیم انقلابی شده و آن را تضعیف می‌کنند، که ممکن است در نهایت سبب سرکوبی جنبش و یا شکست انقلاب و ادامه حیات رژیم حاکم گردند (هالیدی، 1385).

از طرفی فرایند انقلاب را می‌توان به دو مرحله تقسیم کرد: مرحله شروع جنبش انقلابی تا سرنگونی رژیم حاکم و به قدرت رسیدن انقلابیون، و مرحله به قدرت رسیدن انقلابیون تا استقرار و تحکیم رژیم انقلابی. در هر یک از این دو مرحله وقایع مهمی اتفاق می‌افتد که کمک مؤثری به سرنگونی رژیم حاکم و تحکیم و استقرار رژیم انقلابی می‌کند یا برعکس. وقایع انقلابی هم وزن نبوده و آثار یکسانی ندارند. بعضی از آنها زودگذر بوده و اثر مقطعی دارند، بعضی دیگر مهمتر بوده و با وقایع قبل و بعد خود پیوند خورده و آثار عظیمی در انقلاب و حتی پس از پیروزی انقلاب به‌جامی‌گذارند.

هرچند مطالعه میزان اهمیت وقایع انقلابی کاری بس مشکل است، اما می‌توان به کمک معیارهایی آن را مورد بررسی قرار داد. هدف این تحقیق در مرحله اول شناسایی وقایعی بود که سبب تقویت و اوج‌گیری جنبش انقلاب اسلامی گشته و در نهایت منجر به سرنگونی رژیم پهلوی شده است؛ و در مرحله دوم شناسایی وقایعی بود که سبب استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی گردیده است. از آنجا که ماهیت این دو مرحله از فرایند انقلاب با هم متفاوت است، شناسایی این وقایع نیازمند تعیین دو دسته از معیارهایی است که در مرحله اول سبب تقویت جنبش انقلابی، و در مرحله دوم سبب استقرار و تثبیت رژیم انقلابی می‌شوند. از آنجا که انقلاب پدیده‌ای بین‌المللی است (کاتز، 1385)، وقایعی که در تقویت جنبش انقلابی و یا تحکیم رژیم انقلابی اثر می‌گذارند نیز محدود به مرزهای کشور انقلابی نمی‌باشند. مثلاً طرح موضوع حقوق بشر به وسیله کارتر رئیس جمهوری آمریکا، و یا عزیمت اجباری امام خمینی از عراق به پاریس، در فرایند جنبش انقلاب اسلامی آثار مهمی داشته‌اند، اما این وقایع در داخل ایران اتفاق نیافتادند. همچنین وقایع انقلابی داخلی نیز در شهرها و مناطق مختلف کشور اتفاق افتاده‌اند که هرکدام در فرایند جنبش انقلابی اثر کم یا زیاد گذاشته‌اند. با توجه به محدودیت‌های موجود، هدف اصلی این تحقیق مشخص کردن وقایع انقلابی برجسته انقلاب اسلامی است که در تهران رخ داد و بیشترین اثر را در فرایند جنبش انقلابی و استقرار نظام به‌جا گذاشت.

بنابراین، این تحقیق دو سؤال اصلی دارد: یکی این‌که مهمترین وقایع انقلابی که از زمان شروع جنبش انقلاب اسلامی تا سرنگون شدن رژیم پهلوی در تهران بزرگ اتفاق افتاده‌اند کدام‌اند؟ دیگر این‌که مهمترین وقایع انقلابی که از زمان به قدرت رسیدن انقلابیون تا استقرار و تحکیم نظام جمهوری اسلامی در تهران بزرگ اتفاق افتاده‌اند کدام‌اند؟ برای پاسخ‌گویی به دو سؤال اصلی فوق باید مسائل زیر را بررسی و مشخص کرد: 1) فرایند انقلاب اسلامی از چه زمانی

شروع و نظام جمهوری اسلامی در چه زمانی تحکیم و تثبیت شده است؟ (2) وقایع انقلابی چه وقایعی هستند و از چه تنوعی برخوردارند؟ (3) چه شاخص‌هایی تعیین‌کننده اهمیت وقایع منجر به سرنگونی يك

رژیم، یا وقایع مربوط به فرایند جنبش انقلابی، می‌باشد؟ (4) چه شاخص‌هایی تعیین‌کننده اهمیت وقایع منجر به تحکیم و استقرار يك رژیم انقلابی می‌باشد؟ اهمیت مشخص کردن وقایع انقلابی برجسته اولاً بستگی به اهمیت پدیده انقلاب به‌طور عام، و ثانیاً بستگی به اهمیت انقلاب اسلامی به‌طور خاص دارد. اهمیت پدیده انقلاب به‌طور عام بستگی به آثار عظیمی دارد که در يك جامعه ایجاد می‌کند و نقطه عطفی در تاریخ آن کشور به‌شمار می‌رود. بنابراین مطالعه انقلاب برای شناخت تحولات تاریخ بشری، و تاریخ کشوری که چنین پدیده‌ای در آن روی داده است، از اولویت بالایی برخوردار است. علاوه بر اهمیت عام مطالعه انقلاب‌ها، انقلاب اسلامی بیانگر تداوم یا احیاء نقش مذهب در زمینه ایجاد حرکت‌های اجتماعی و سیاسی نیرومند و اثرگذار به‌ویژه در شرایطی بود که ظاهرآ با تردید در ایدئولوژی‌های انقلابی سوسیالیستی، دنیا با خلاء ایدئولوژی انقلابی و پایان یافتن مبارزات بر علیه نظام سلطه سرمایه‌داری جهانی مواجه می‌شد. انقلاب اسلامی امید به ظهور مجدد معنویت و نقش‌آفرینی آن در جهان مدرن را زنده کرد و در این میان فوکو (1377) انقلاب اسلامی را «روح جهان بی‌روح» و اولین انقلاب پسامدرن نامید. علاوه بر محل وقوع، انقلاب‌ها در منطقه وقوع خود، و حتی در ساختار بین‌المللی تأثیر گذارند (برینتون، 1370: 225-227) و تأثیر انقلاب اسلامی در این مورد با تعبیری همچون شگفت و پیچیده توصیف شده است (اسپوزیتو، 1382: 15). انقلاب اسلامی همچنین به‌عنوان فرصتی برای رهایی از وضعیت گسست تاریخی، و فقدان هویت مستقل در برابر سلطه غرب، توصیف شده است (رجایی، 1386: 28).

با توجه به اهمیت انقلاب اسلامی، ابعاد مختلف این پدیده توسط پژوهشگران داخلی و خارجی مورد مطالعه قرار گرفته است (برای آشنایی با فهرست بخشی از کارهای انجام‌شده نگاه کنید به: امام خمینی و انقلاب اسلامی، 1378؛ مدیر شانه‌چی، 1379؛ امیری، 1378). این مطالعه با رویکردی متفاوت جدید، یعنی شناخت وقایع انقلابی و اهمیت آن‌ها، به ما کمک می‌کند تا عوامل مختلفی را که سبب قدرت و ضعف جنبش‌های انقلابی و همچنین پایداری و بی‌ثباتی رژیم‌های سیاسی می‌شوند بشناسیم و دلالت‌های این دستاورد شناختی برای افزایش میزان اثرگذاری انسان در فرایندهای سیاسی را ارزیابی کنیم.

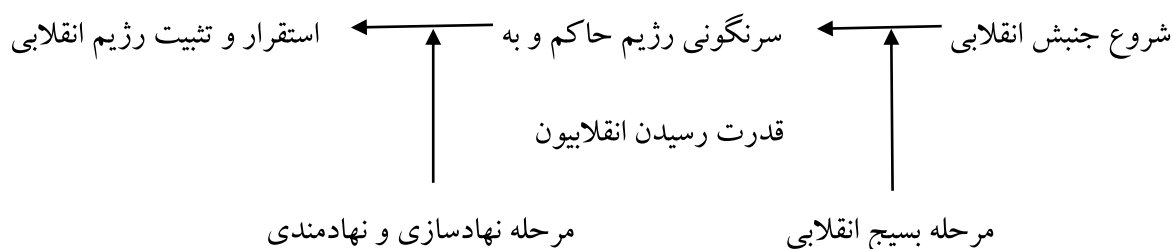
مبانی نظری و چارچوب مفهومی تحقیق

انقلاب يك حرکت جمعی توده‌ای فراقانونی است که منجر به سرنگونی رژیم حاکم و دگرگونی اساسی و سریع خاستگاه اجتماعی (طبقاتی) نخبگان سیاسی حاکم می‌شود (پناهی، 1389: 37). این تعریف حاوی ترکیبی از دو متغیر پیامدی (سرنگونی رژیم حاکم، تغییر اساسی و سریع خاستگاه اجتماعی نخبگان سیاسی) و سه متغیر

فرایندی (حرکت جمعی، جنبش توده‌ای، و فراقانونی بودن

جنبش) می‌باشد. به نظر می‌رسد این تعریف، تعریف نسبتاً جامع و مانعی از انقلاب باشد، که مبنای کار ما در این تحقیق بوده، و دو مقطع مورد بررسی ما را به خوبی از هم تفکیک می‌کند، دو مقطعی که وقایع انقلابی مختلف در آن‌ها روی می‌دهد. وقایع انقلابی نیز بنا بر تعریف ما رویدادهایی هستند که در دو مرحله از فرایند انقلاب اتفاق می‌افتند، و به طور محسوسی به سرنگونی رژیم حاکم و یا به استقرار و تثبیت رژیم انقلابی کمک می‌کنند. به عبارت دیگر، این رویدادها به طور محسوسی سبب تقویت جنبش انقلابی و یا تضعیف رژیم حاکم و ضدانقلاب و مخالفان می‌شوند. براساس این تحقیق (پناهی، 1390)، مرحله اول انقلاب اسلامی از اولین حرکت جمعی انقلابی بر علیه رژیم شاه متعاقب برگزاری مراسم چهل‌م هجرت الاسلام مصطفی خمینی در مسجد اعظم قم در 11/9/56 شروع و با سرنگونی رژیم پهلوی در 22 بهمن 1357 پایان می‌یابد. مرحله دوم انقلاب از 23 بهمن 1357 تا 21 مهرماه 1360 می‌باشد که در آن همه نهادهای جمهوری اسلامی برپا شده و یگانگی سیاسی در کشور حاکم می‌شود. بنابراین ما باید وقایع مهم دو مرحله از انقلاب را در این فاصله زمانی جستجو کنیم و اهمیت آن‌ها را براساس معیارهایی ارزیابی کنیم.

انقلاب معمولاً مراحل زیر را طی می‌کند: ابتدا جامعه در وضعیت عادی است. سپس دگرگونی‌هایی در جامعه رخ می‌دهد که وضعیت عادی را به وضعیت خاصی می‌تواند موفق به سرنگون کردن رژیم حاکم شده و انقلابیون را به قدرت برساند. پس از به قدرت رسیدن انقلابیون، انقلاب وارد مرحله پس از سرنگونی شده و به سوی عادی شدن مجدد جامعه حرکت می‌کند، و در نهایت با عادی شدن مجدد وضعیت جامعه، انقلاب به پایان می‌رسد (برینتون، 1370). نظریه‌های انقلاب در هر یک از این مراحل سعی می‌کنند علل وقوع و پیشرفت انقلاب را از یک مرحله به مرحله دیگر، و مسائلی را که در هر مرحله وجود دارد مطرح و تبیین کنند. نمودار زیر مراحل بررسی و کار این پژوهش را نشان می‌دهد:

نمودار شماره 1: مراحل مورد بررسی انقلاب در این پژوهش

تمرکز ما در این تحقیق بر دو مرحله است: مرحله بسیج انقلابی، که در آن

وقایع انقلابی بزرگ و کوچک منجر به سرنگونی رژیم حاکم و به قدرت رسیدن انقلابیون می‌شود، و مرحله نهادسازی و نهادمندی که از سرنگونی رژیم حاکم شروع می‌شود و تا استقرار و تثبیت رژیم انقلابی ادامه می‌یابد. برای تدوین چارچوب مفهومی مربوط به هر یک از این دو مرحله، لازم بود مروری کلی بر نظریه‌های فرایند جنبش انقلابی و پیامدهای نزدیک انقلاب یا نهادسازی و نهادمندی انقلاب داشته باشیم، و وقایع مهم انقلابی را از آن‌ها استخراج کنیم تا به کمک آن‌ها چارچوب مفهومی مربوط را بسازیم.

در این پژوهش، چارچوب مفهومی مربوط به مرحله اول انقلاب، یعنی از شروع جنبش انقلابی تا سرنگونی رژیم پهلوی، با بهره‌گیری از مفاهیم، مغیرها و گزاره‌های مربوط به فرایند بسیج انقلابی و عوامل تقویت‌کننده جنبش و تضعیف‌کننده رژیم حاکم و نهادهای آن در نظریه‌های بسیج منابع ابرشال¹ (1973)، فریمن² (1979)، چارلز تیلی³ (1978 و 1385)، نظریه انقلابات جهان سومی جان فورن⁴ (1997 و 1384)، نظریه کارکردگرایانه انقلاب چالمرز جانسون (1363)، نظریه ارزش افزوده نیل اسملسر (1380)، نظریه روانشناختی انقلاب (نظریه محرومیت نسبی) تدگر (1377)، نظریه‌های انقلاب جامعه توده‌وار کورن هاووزر (کوهن، 1369)، و هانا آرنهت (1377)، نظریه‌های نقش رهبری در انقلابات از وبر (1978: 1111-157)، لاکمن (1384)، و مری کینگ (1385) تدوین شده است (جدول شماره 1).

جدول 1: نظریه‌ها، مفاهیم، و روابط استفاده‌شده برای تدوین چارچوب‌های مفهومی اول

نام نظریه	نظریه پرداز	مفاهیم مورد استفاده	نمونه‌ای از روابط، فرضیه‌ها و گزاره‌ها
بسیج منابع	ابرشال	جنبش اعتراضی، سازماندهی، رهبری، ساخت سنتی و مدرن، رهبری درون-گروهی، ایدئولوژی انقلابی	هرچه تعداد سازمانها بیشتر، بسیج مخالفان آسانتر؛ هرچه روابط رودررو قوی‌تر، بسیج جمعی راحت‌تر؛ هرچه جامعه دیندارتر، تکیه بر احساسات ستم‌دیدی بیشتر؛ ریشه ایدئولوژی انقلابی در باورها و ارزشهای اجتماعی است.

1 Anthony Oberschall

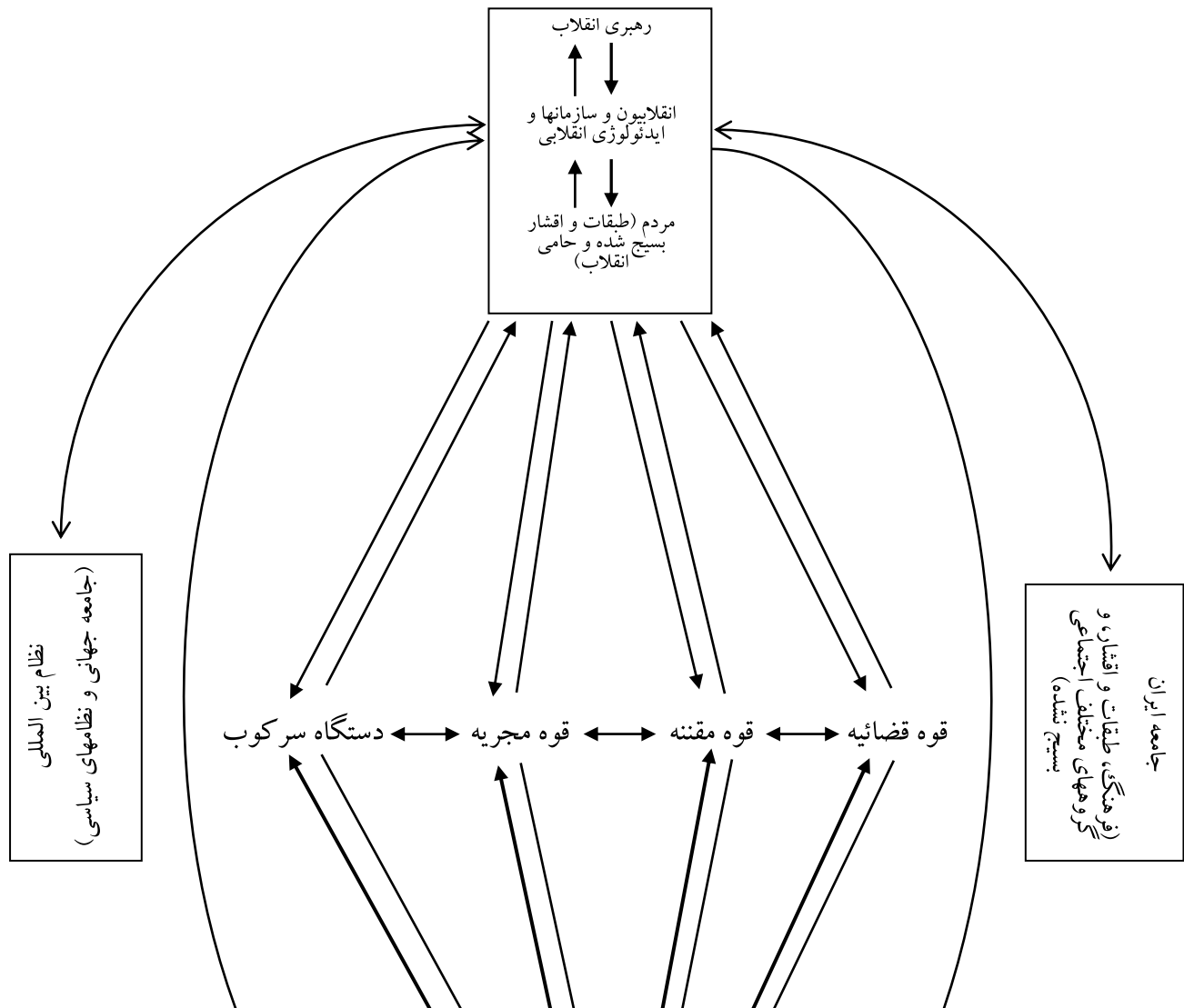
2 Jo Freeman

3 Charles Tilly

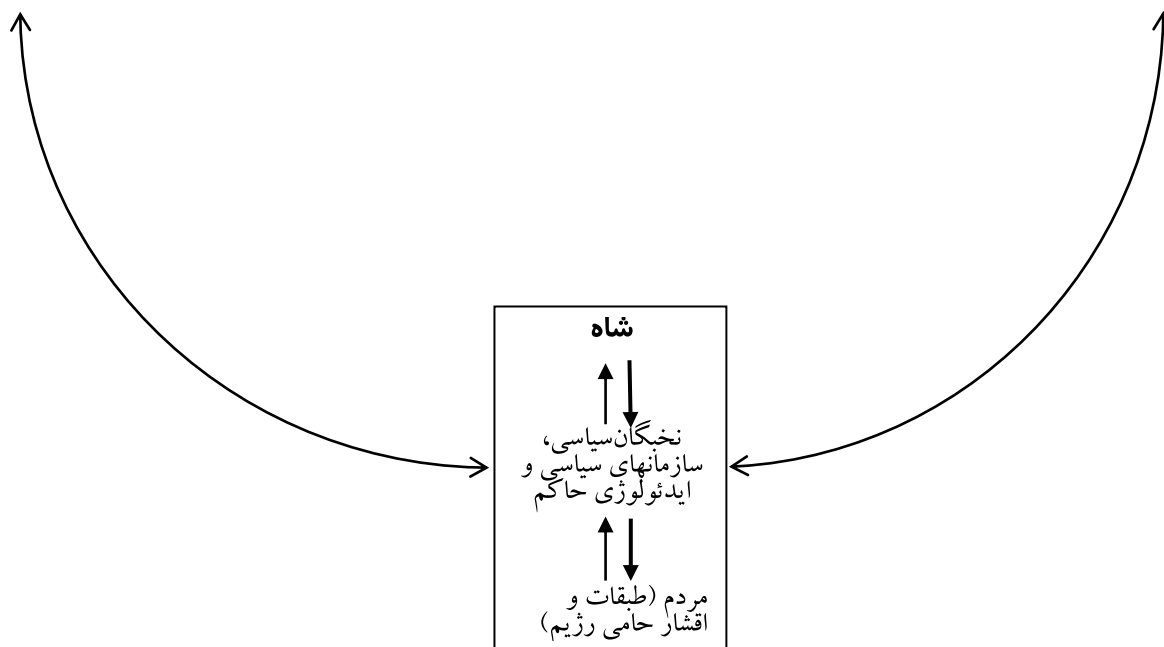
4. John Foran

<p>بسیج منابع</p>	<p>تیلی</p>	<p>کشمکش سیاسی، فرایند انقلابی، شرایط انقلابی، پیامدهای انقلابی، سازماندهی، چندگانگی حاکمیت، جامعه سیاسی، هیات حاکمه، منافع مشترک، کنش جمعی، گروه مدعی، گروه معارض، گروه عضو، رقابت بین گروهها، ائتلاف گروهها، بسیج و ضد بسیج، مدل جامعه سیاسی، مدل بسیج سیاسی، بسیج تدافعی، بسیج تهاجمی، بسیج تدارکاتی، انواع کنش جمعی، خشونت</p>	<p>گروههای اجتماعی جایگاه و منافع مشترک دارند؛ محدودیت منابع سبب رقابت بین گروهها است؛ رقابت گروهها برای دسترسی به حکومت است؛ ائتلافی از گروهها برای بدست گرفتن حکومت لازم است؛ ترجیح گروهها ائتلاف حداقلی است؛ همیشه تعدادی از گروهها در خارج از هیات حاکمه به چالش می پردازند؛ میزان قدرت گروههای سیاسی با قدرت بسیج آنان مشخص می شود؛ وجود منافع مشترک و ارتباط بین بخشی از اعضای گروه برای شکل گیری سازمان ضروری است؛ هر گروه سیاسی همزمان دست به بسیج و ضد بسیج می زند؛ کم و کیف سازمان مشخص کننده توان بسیج سازمان است؛ گروهها به انواع کنش جمعی دست می زنند؛ در شرایط انقلابی دوگانگی حاکمیت وجود دارد؛ گروهها از ابزار سرکوب و خشونت و تساهل بر علیه هم استفاده می کنند</p>
<p>انقلابات جهان سوم</p>	<p>فورن</p>	<p>توسعه وابسته، حکومت سرکوبگر و انحصارگرا و شخصی، فرهنگ سیاسی مقاومت، بحران انقلابی، رکود اقتصادی، رابطه با نظام جهانی، بازبودن نظام جهانی، اتحاد طبقاتی، خیزش انقلابی</p>	<p>انقلابات جهان سوم نتیجه توسعه وابسته است؛ با توسعه وابسته امکان شکل گیری دولت سرکوبگر متکی به شخص وجود دارد؛ برای انقلاب شکل گیری فرهنگ سیاسی مقاومت ضرور است؛ رکود اقتصادی زمینه را برای وقوع انقلاب فراهم می کند؛ با وجود فرهنگ سیاسی مقاومت، اگر شرایط بازبودن نظام جهانی واقع شود، امکان خیزش انقلابی وجود دارد.</p>
<p>محرومیت نسبی</p>	<p>گر</p>	<p>محرومیت نسبی، انواع محرومیت نسبی، توزیع محرومیت نسبی، گستره محرومیت نسبی، خشونت جمعی، خشونت سیاسی، انواع خشونتی سیاسی، حجم خشونت سیاسی، مشروعیت نظام سیاسی، انتظارات ارزشی، تواناییهای ارزشی، نارضایتی، نارضایتی سیاسی، وضعیت قوای قهریه رژیم و مخالفان، وضعیت حمایتهای نهادی رژیم و مخالفان، توده ها و نخبگان مخالف.</p>	<p>هرچه محرومیت نسبی شدیدتر و گسترده تر، نارضایتی مردم بیشتر، و احتمال پیوستن مردم به جنبش بیشتر است، و حجم خشونت سیاسی بیشتر است؛ خشونت در انواع مختلف آشوب، توطئه، جنگ درون کشوری ظاهر می شود؛ حجم خشونت سیاسی بر حسب دامنه، شدت و مدت می توان سنجید؛ هرچه مجموعه قدرت مخالفان و رژیم نزدیکتر باشد، خشونت سیاسی بیشتر است؛ توجیهات هنجاری و فایده گرا در کم و کیف خشونت موثر است؛ وضعیت قوای قهریه رژیم و مخالفان بر نوع و حجم خشونت اثر دارد؛ برای یک جنبش توده ای وسیع</p>

محرومیت نسبی توده‌ها و نخبگان ضروری است.		
<p>کاریزما نیرویی انقلابی است؛ رهبران کاریزماتیک عامل دگرگونی انقلابی‌اند؛ رهبران کاریزماتیک ویژگی‌های خارق العاده‌ای دارند؛ رهبر کاریزماتیک به کمک ایدئولوژی نگرش و اعتقاد پیروان را تغییر می‌دهد؛ پیروان رهبران کاریزماتیک با عشق و علاقه مطیع رهبر می‌باشند؛ اقتدار رهبر کاریزماتیک فراتر از سنت و عقلانیت است؛ رهبر کاریزما و پیروان او رژیم حاکم را سرنگون می‌کنند؛ پس از به قدرت رسیدن، رهبری کاریزماتیک فرایند عادی سازی و جایگزینی رهبر اتفاق می‌افتد.</p>	<p>رهبران کاریزماتیک (فرهمند)، ویژگی خارق العاده، تغییر نگرش و اعتقاد افراد از درون، رابطه عاطفی پیروان با رهبر، پیروی بی چون و چرا از رهبر، جنبش کاریزمایی، ایدئولوژی انقلابی، عادی شدن کاریزما</p>	<p>رهبران کاریزماتیک وبر</p>

نمودار شماره 2: چارچوب مفهومی اول: وقایع منجر به سرنگونی رژیم حاکم

در فرایند جنبش انقلابی وقایعی رخ می‌دهد که سبب توسعه و تقویت جنبش و تضعیف رژیم حاکم گردیده و در نهایت وقتی قدرت جنبش از قدرت رژیم افزونتر گشت رژیم حاکم سرنگون گشته و انقلابیون به قدرت می‌رسند. در این قسمت با تلفیق نظریه‌های بسیج انقلابی و سایر نظریه‌های انقلاب که در بالا آمد، و با در نظر گرفتن ویژگی‌های کلی رژیم اقتدارگرای فردی پهلوی و ویژگی‌های کلی جنبش انقلاب اسلامی، چارچوب مفهومی مرحله اول تحقیق را تدوین نمودیم، که در نمودار شماره 2 دیده می‌شود.

این چارچوب مفهومی حاوی اجزای مهم رژیم پهلوی و چالشگران جنبش انقلاب اسلامی می‌باشد. همچنین حاوی رابطه رژیم حاکم و چالشگران انقلابی با جامعه ایران — فرهنگ جامعه، طبقات و اقشار بسیج‌نشده و سازمان‌های مختلفی که در وضعیت بی‌طرفی می‌باشند — و جامعه جهانی و نظام‌های سیاسی آن از طرف دیگر است. موضوع چالش، دستگاه سرکوب رژیم، شامل قوای نظامی و انتظامی و امنیتی، که تکیه‌گاه اصلی شاه بود، و قوای مجریه، مقننه و قضائیه است، که هر یک از دو طرف خواهان کنترل بر آن‌هاست. در این چارچوب مفهومی، روابط بین اجزای مدل برابر و ثابت نمی‌باشد، بلکه با توجه به دگرگونی‌های پرشتاب جنبش، پویا و در حال دگرگونی می‌باشد. مدل حالت کلی و انتزاعی روابط دوجانبه تأثیر و تأثر بین اجزای درگیر در فرایند جنبش انقلابی را نشان می‌دهد. در این مدل جهت فلش‌ها نشان‌دهنده روابط علی وجودی نمی‌باشد، و فقط رابطه اثرگذاری

در رفتار عوامل درگیر را نشان می‌دهد. بدین معنی که در درون جنبش انقلابی رهبری اثرگذارترین نقش است و در عین حال از انقلابیون و مردم اثر می‌پذیرد (وبر، 1978 و 1385). همچنین است رابطه شاه با نخبگان حاکم و مردم؛ شاه که در نظام اقتدارگرای فردی تعیین‌کننده‌ترین فرد در درون رژیم است، از زیرمجموعه خود نیز تا حدی اثر می‌پذیرد. در عین حال کم و کیف این روابط بین رهبری و جنبش و بین شاه و رژیم در فرایند انقلاب در حال دگرگونی بوده است. بر مبنای این مدل، شاه بر رژیم، که شامل نخبگان سیاسی حاکم، سازمان‌های سیاسی، ایدئولوژی حاکم، و قوای نظامی و قوای سه‌گانه کشور می‌باشد، فرمان می‌راند، و مستقیماً حکومت می‌کند، به طوری که بدون فرماندهی و حاکمیت او رژیم فرومی‌پاشد. به عبارت دیگر، هرگونه تضعیف شاه منجر به تضعیف رژیم به طور کلی می‌گردد، چرا که نظام حاکم قائم به فرد است، و روابط بین شاه و زیرمجموعه او روابط پاتریمونیا، و نه روابط نهادمند غیرشخصی، است (فوران، 1384 و 1997).

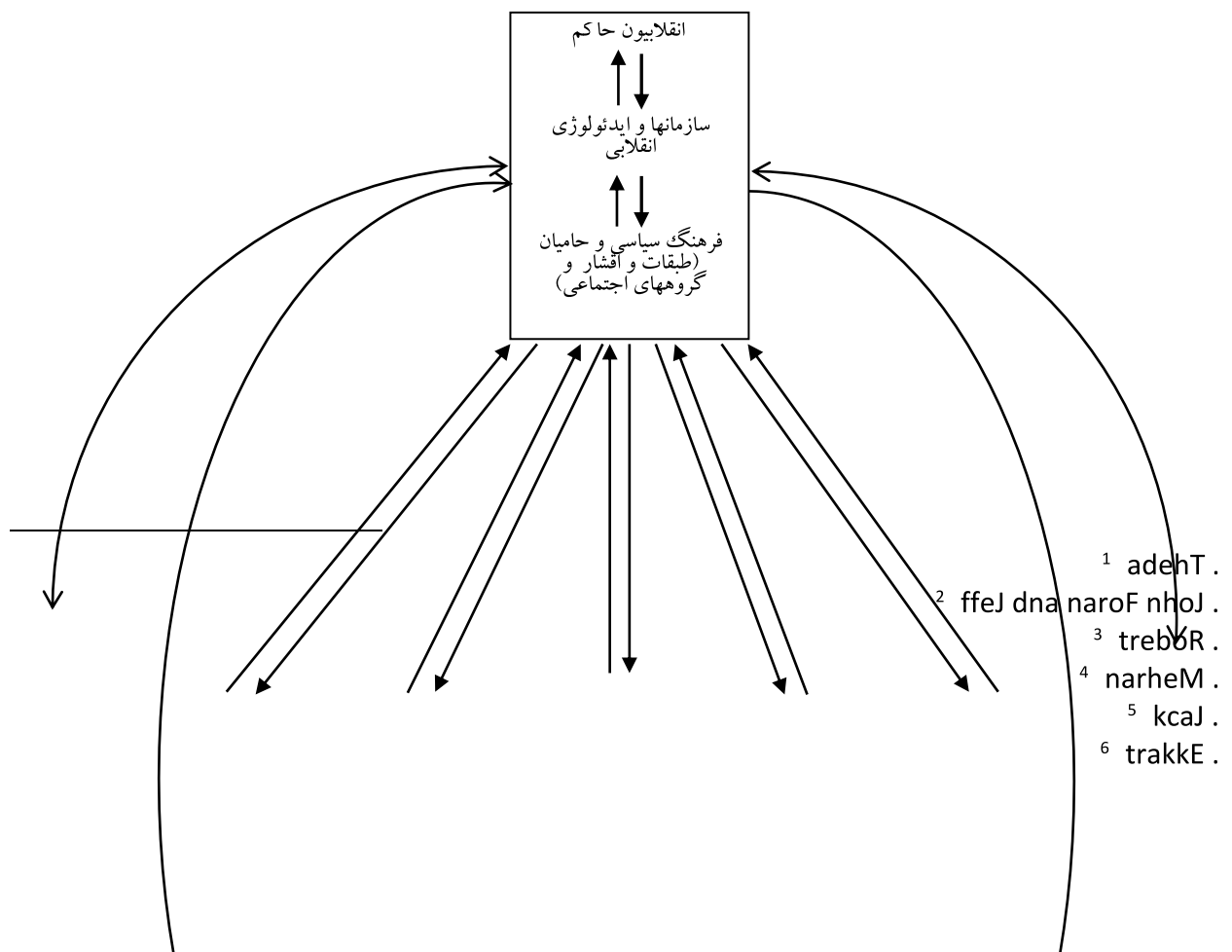
از طرف دیگر انقلابیون، با رشد جنبش و با کاهش تعداد رهبری، به شدت از شخصیت کاریزماتیک امام متأثر بوده و به او تکیه می‌کنند. هر عاملی که سبب تقویت موقعیت و نقش رهبر شود، و هرچه رابطه رهبر با انقلابیون و جنبش نزدیکتر گردد، سبب تقویت جنبش می‌گردد (وبر، 1385). بعد دیگر پویایی روابط در این است که شاه و رژیم و حامیان، انقلابیون و جنبش انقلابی هردو روی همان دستگاه‌های دولتی، اعم از دستگاه سرکوب و قوای سه‌گانه، و منابع موجود در جامعه کار می‌کنند، و هدف هردو در جهت تقویت اعمال قدرت و کنترل خود بر دستگاه‌های دولتی و مردم، و هم بر جذب حمایت جامعه جهانی است. رابطه دو طرف رابطه حاصل جمع صفر است، بدین معنی که هر تقویت قدرت و نفوذ برای جنبش انقلابی تضعیف رژیم، و هر افزایش نفوذ و قدرت برای رژیم تضعیف جنبش تلقی می‌شود. هدف انقلابیون، با علم به این‌که رژیم متکی به شخص شاه بود، بیش از هر چیز تضعیف نقش شاه و گسستن رابطه او از نخبگان حاکم، دستگاه سرکوب و سایر دستگاه‌های دولتی است. انقلابیون در وهله اول به بی‌طرف کردن دستگاه‌های دولتی و در وهله دوم به جذب آن‌ها به جنبش می‌اندیشند. بدین ترتیب، در عین این‌که هردو طرف در بسیج منابع برای خود تلاش دارند، سعی در ضد بسیج طرف مقابل نیز می‌کنند (ابرشال، 1973 و تیلی 1978).

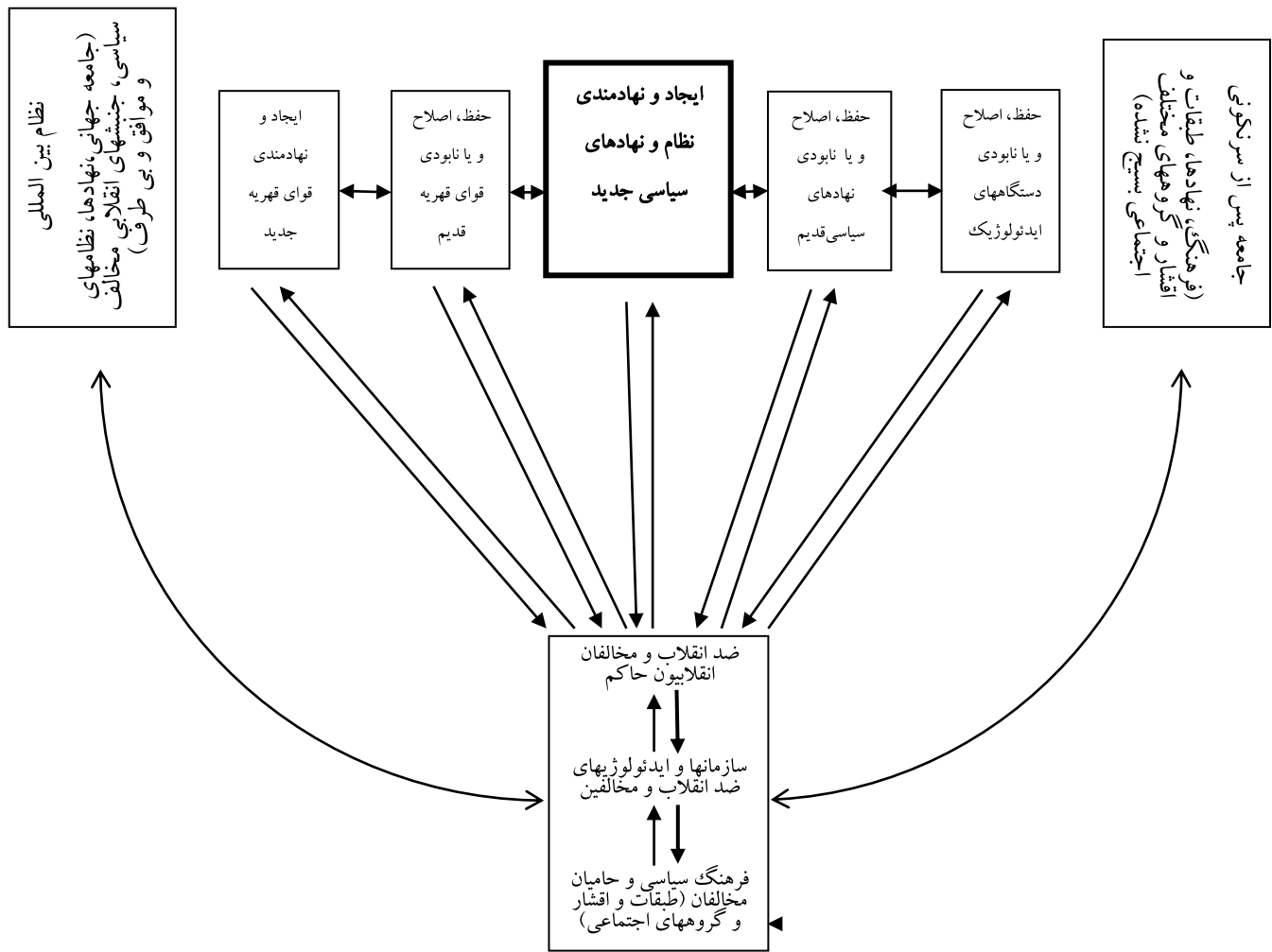
کلیه وقایع انقلابی در این فرایند پیچیده چندبعدی اتفاق می‌افتد و اهمیت آن‌ها نیز در همین چارچوب قابل بررسی خواهد بود. یعنی اصلی‌ترین و مهم‌ترین وقایع انقلابی آن‌هایی خواهند بود که سبب تقویت رهبری جنبش (از طریق حرکت از تعداد رهبری به تمرکز رهبری، تقویت رابطه رهبر با انقلابیون و مردم، تقویت مقبولیت رهبری در بین دستگاه‌های دولتی) و از طرف دیگر سبب تضعیف شاه (از طریق سلب مشروعیت، گسستن دستگاه سرکوب قوا و دستگاه‌های دولتی از وفاداری به شاه، و تضعیف حمایت‌های خارجی مخصوصاً حمایت آمریکا از شاه) می‌گردند. اهمیت بقیه وقایع انقلابی در این میان و براساس میزان اثرگذاری بر این موارد سنجیده می‌شوند. هرچه رهبری و ایدئولوژی انقلابی در بین مردم و سازمان‌های انقلابی مقبول‌تر گردد، شرایط جنبش انقلابی برای غلبه بر رژیم

مساعدتر می‌گردد (گر، :1377 فصل 10). در مقابل هرچه مشروعیت نظام سلطنتی و شاه کاهش می‌یابد، رژیم تضعیف شده و در شرف فروپاشی قرار می‌گیرد. بنابراین، در این دو حوزه وقایع اصلی و مهم انقلاب آن‌هایی خواهند بود که نقش مؤثرتری در فرایند تقویت رهبری و ایدئولوژی انقلابی و از سوی دیگر تضعیف شاه و رژیم ایفا می‌کنند. در مصاف نهایی زمانی که قوای جنبش فراتر از قوای رژیم گشته و پایگاه مردمی، دولتی و خارجی شاه و رژیم سلطنتی در مجموع کمتر از جنبش انقلابی گردد زمان سقوط رژیم فرارسیده است (جانسون، 1363).

چارچوب مفهومی دوم: تعیین وقایع انقلابی منجر به تشکیل و تثبیت رژیم انقلابی برای تدوین چارچوب مفهومی دوم، علاوه بر نظریه‌های قبلی از تلفیق نظریه‌ها و مفاهیم مربوط به پیامدهای انقلاب شامل نظریه مراحل تحول انقلابات کرین برینتون (1370)، نظریه نوسازی و نهادمندی هانتینگتون (1370)، نظریه ساختارگرایی تدا اسکاچپول¹ (1979)، نظریه‌های جان فورن و گودوین² (1993)، اسنایدر³ (1999)، کامروا⁴ (1999)، گلدستون⁵ (1991)، و نظریه

تلفیقی زیمرمن⁶ (1990) استفاده شده است (نمودار شماره 3).

نمودار 3: چارچوب مفهومی دوم: وقایع منجر به تشکیل و تثبیت رژیم انقلابی

این چارچوب مفهومی با روابط پویای خود حاوی ابعاد مهم فرایند پس از سرنگونی رژیم پیشین می‌باشد. نظام و نهادهای سیاسی جدید در کشاکش این محیط ایجاد شده و تضعیف یا تثبیت می‌شوند، و تکلیف نهادهای سیاسی و نظامی قدیم نیز در همین فرایند مشخص می‌شود، و قدرت نسبی هرکدام از طرفین بر کم و کیف این فرایند اثر می‌گذارد. فلش‌های مدل ارتباط ابعاد و اجزای فرایند تشکیل و تثبیت نظام سیاسی انقلابی را نشان می‌دهد. براساس این چارچوب مفهومی، وقایع مربوط به تشکیل و تثبیت رژیم انقلابی به وسیله انقلابیون، با استفاده از سازمان‌های انقلابی و ایدئولوژی انقلابی و بسیج حامیان انقلاب از اقشار و طبقات گوناگون اجتماعی، در متن جامعه پس از سرنگونی (دارای فرهنگ، نهادهای اجتماعی، اقشار و طبقات و گروه‌های اجتماعی مختلف بسیج شده و بسیج‌نشده) (برینتون، 1370: 144-239؛ تیلی، 1978: 220-222)، و نظام

بین‌الملل (با نهادها، نظام‌های سیاسی، جنبش‌های انقلابی مخالف و موافق و یا بی‌طرف) شکل می‌گیرد؛ در عین حال که نیروهای ضدانقلاب و مخالفان داخلی به وسیله سازمان‌ها و ایدئولوژی‌های خود و با بسیج حامیان خود از اقشار و طبقات و گروه‌های اجتماعی مختلف تلاش می‌کنند با اقدامات خود مانع شکل‌گیری، تشکیل و تثبیت نظام انقلابی گردند (هالیدی، 1385؛ اسکاچپول، 1979 و 1988؛ اسنایدر، 1999). در متن شرایط و نیروهای داخلی و خارجی فوق، انقلابیون باید تصمیم به حفظ، اصلاح و یا نابود کردن نهادهای سیاسی و قوای قهریه قدیم، و ایجاد و نهادمندی نظام و نهادهای سیاسی و قوای قهریه جدید بگیرند، که خود از وقایع مهم مربوط به تشکیل و تثبیت نظام انقلابی می‌باشند. این تصمیمات و اقدامات نیز از وقایع مهم این مرحله از انقلاب به‌شمار می‌رود (اسکاچپول 1979؛ هانتینگتون، 1370؛ و کامروا، 1999).

این چارچوب راهنمای خوبی برای مشخص کردن کلیه وقایع انقلابی مرحله پس از سرنگونی رژیم پهلوی و اهمیت آن‌ها می‌باشد. بر مبنای این چارچوب انواع تغییرات مهم در انقلابیون حاکم و ترکیب آن‌ها، مانند تغییر حاکمیت از میانه روها به رادیکال‌ها، یا تغییر در ائتلاف، سازمان‌ها و ایدئولوژی انقلابی، فرهنگ سیاسی جامعه و کم و کیف حامیان انقلاب، از یک طرف، و تغییر در رابطه این عناصر با یکدیگر (فوران و گودوین، 1993؛ گلدستون، 1991؛ زیمرمن، 1990) مورد مطالعه قرار خواهند گرفت.

روش تحقیق

این پژوهش برای پاسخ‌گویی به سؤالات خود روش اسنادی با استفاده از تحلیل محتوای مضمونی را مورد استفاده قرار می‌دهد.

چنان‌که چارچوب مفهومی اول نشان می‌دهد، برای وقایع انقلابی منجر به سرنگونی رژیم پهلوی سه دسته واقعه وجود دارند که عبارتند از: وقایع مربوط به تقویت انقلابیون، وقایع مربوط به تضعیف رژیم حاکم، و وقایع مربوط به قوای سیاسی و نظامی رژیم حاکم. از تعریف عملیاتی این سه دسته واقعه مجموعاً 49 مقوله از وقایع انقلابی به دست آمد. نمونه‌ای از وقایع مربوط به تقویت انقلابیون عبارتند از: (1) تقویت و تثبیت رهبری و کاهش تعداد رهبری، (2) تقویت انقلابیون میانی و وحدت بین آن‌ها، (3) ایجاد و تقویت سازمان‌های انقلابی مخالف رژیم پهلوی (4) تکوین و تقویت ایدئولوژی انقلابی و میزان پذیرش آن در بین مردم و انقلابیون و سازمان‌های انقلابی، (5) انواع کنش جمعی (شامل اعتصاب، تحصن، راهپیمایی و...)، تقویت و توسعه بسیج مردمی و مشارکت اقشار و طبقات مختلف مردم در آن، (6) تقویت رابطه رهبری با انقلابیون میانی (7) تقویت رابطه بین رهبری و سازمان‌های انقلابی، برای جمع‌آوری داده‌های اولیه مربوط به این مقوله‌ها از تحلیل محتوای مضمونی متون استفاده شد. بدین ترتیب که با مطالعه دقیق منابع تعیین‌شده، براساس تعاریف مشخص‌شده و آموزش‌های داده‌شده، وقایع مربوط شناسایی‌شده و مضامین و اطلاعات مربوط در فرم تهیه‌شده وارد شد. سه منبع اصلی مورد استفاده برای این مرحله شامل 10 جلد روزنامه انقلاب اسلامی (1377) و 2 جلد کتاب تاریخ ایران و انقلاب اسلامی (کرباسچی، 1372)،

و تقویم تاریخ انقلاب اسلامی ایران (1369) بود. علت استفاده همزمان از این سه منبع این بود که فهرست کاملی از کلیه وقایع انقلابی مربوط به شروع جنبش تا سرنگونی رژیم پهلوی به دست آید. براساس داده‌های ثبت‌شده در فرم مربوط، و با توجه به معیارهای اولیه مشخص‌شده، مانند نوع واقعه، تعداد مشارکت‌کنندگان، قشر یا اقشار مشارکت‌کننده، تعداد کشته و زخمی و دستگیری، تعدادی از این وقایع که مهمتر بودند مشخص شدند. در مرحله بعدی برای ارزیابی دقیق‌تر اهمیت وقایع مهمتر، داده‌های بیشتری درباره آن‌ها با استفاده از روش اسنادی از سایر منابع و اسناد موجود، شامل روزنامه‌ها، روزنامه‌ها، کتاب‌ها، خاطره‌های چاپ‌شده جمع‌آوری شد. از آن‌جا که برای محاسبه اهمیت هر واقعه پیامدهای مستقیم آن نیز مهم است، در صورت وجود چنین پیامدهایی، آن‌ها نیز مشخص و ارزش آن‌ها به ارزش واقعه افزوده شد تا ارزش‌نهایی وقایع مورد بررسی به دست آید.

برای قابل مقایسه کردن داده‌های مربوط به اهمیت این وقایع، داده‌های به دست‌آمده از این مرحله کمی شدند. برای سنجش اهمیت هر واقعه انقلابی تقویت‌کننده جنبش، در صورتی که واقعه کنش‌جمعی انقلابی باشند، ارزش شاخص کمی آن به شکل زیر محاسبه شد: حجم مشارکت‌کنندگان در انواع کنش‌جمعی (مانند تظاهرات، راهپیمایی، تحصن، و...) را بر مبنای هزار نفر به دست آوردیم؛ مدت دوام کنش‌جمعی را به ساعت مشخص کردیم؛ و برای محاسبه شدت واقعه از میزان خشونت اعمال‌شده در واقعه بهره گرفتیم، بدین ترتیب که برای هر کشته 10، برای هر زخمی 3، برای هر دستگیری 1، و برای هر تخریب براساس حجم مشارکت 1 تا 3 واحد منظور کردیم. برای محاسبه شاخص اهمیت هر واقعه حجم مشارکت‌کنندگان (به هزار نفر) ضرب در مدت طول واقعه (به ساعت) شده و با ارزش شدت آن جمع شد، تا عددی قابل مقایسه برای اهمیت این نوع وقایع به دست آید. برای وقایع غیرکنش‌جمعی از سایر شیوه‌های کمی کردن، مانند حجم مطالب مربوط در روزنامه‌ها، استفاده شد. بدین ترتیب ارزش کمی هر واقعه به دست آمد. اما از آن‌جا که شیوه‌های کمی کردن وقایع یکسان نبود، آن‌ها را بر مبنای سقف 1000 معادل‌سازی کردیم تا همه وقایع با هم قابل مقایسه شوند.

روش به‌کاررفته در بررسی وقایع مربوط به مرحله تثبیت جمهوری اسلامی مشابه روش فوق است. در این‌جا نیز براساس چارچوب مفهومی مربوطه سه دسته از وقایع انقلابی شامل وقایع مربوط به تقویت و تثبیت انقلابیون، وقایع مربوط به تضعیف ضدانقلاب و مخالفان، و وقایع مربوط به ایجاد و نهادمندی نهادهای سیاسی و نظامی جدید مشخص شدند. از تعریف عملیاتی آن‌ها 76 مقوله به دست آمد، که باید با تحلیل محتوای مضمونی منابع تعیین‌شده، مصادیق آن‌ها مشخص می‌شد. اما برای این مرحله کتب مناسبی که حاوی رویدادهای انقلاب اسلامی پس از سرنگونی رژیم باشد وجود نداشت. به‌ناچار مقوله‌های مشخص‌شده به روزنامه‌های کیهان و اطلاعات چاپ‌شده از 23 بهمن 1357 تا 21 مهرماه 1360 (حدود 800 شماره از هر روزنامه و در مجموع 1600 شماره)، عرضه شد و از تحلیل مضمونی آن‌ها مضامین مربوط به این مقوله‌ها دریافت و در فرم مربوط وارد شد. علت

انتخاب دو روزنامه مزبور این بود که اولاً هر دو آن‌ها در کل این مدت منتشر شده و ثانیاً با حساسیت لازم اخبار مربوط به وقایع انقلاب را درج کرده‌اند، و ثالثاً اگر احیاناً واقعه‌ای را یکی ثبت نکرده باشد، یا در یکی اطلاعات کافی از واقعه‌ای داده نشده باشد، با روزنامه دیگر تکمیل شود. در این قسمت نیز پس از مشخص شدن کلیه وقایع، تعدادی از آن‌ها که مهمتر بودند تعیین شده و در مرحله بعد به تعریف شاخص اهمیت آن‌ها پرداختیم. برای این کار سنج‌های لازم جهت تعیین اهمیت کمی وقایع هر دسته از این نوع وقایع ساخته شد و داده‌های لازم از طریق بررسی اسناد موجود به دست آمد. پس از به دست آمدن ارزش کمی هر واقعه، از آن‌جا که شیوه‌های کمی کردن متفاوت بود، همانند قسمت قبلی آن‌ها را معادل‌سازی کردیم تا با هم قابل مقایسه باشند، سپس بر مبنای 1000 ارزش آن‌ها را به دست آوردیم تا اهمیت آن‌ها با وقایع مرحله اول انقلاب قابل مقایسه گردند.

پایایی و روایی تحقیق

با تعریف عملیاتی مفاهیم مربوط به مرحله اول و دوم فرایند انقلاب جمعاً 124 مقوله، شناسایی و در فرم‌های تهیه‌شده ثبت شدند. برای تقویت پایایی و روایی شناسایی و ثبت وقایع انقلابی اقدامات زیر انجام گرفت: 1) روشن و شفاف‌سازی تعاریف عملیاتی مفاهیم و مقوله‌ها. 2) استفاده از دانشجویان کارشناسی ارشد آشنا با موضوع و مفاهیم مربوط به این پژوهش برای تحلیل محتوای مضمونی متون. 3) اقدامات لازم جهت آموزش، آزمون، و هماهنگ‌سازی گروه تحقیق در کلیه مراحل جمع‌آوری داده‌ها. روایی سنجش اهمیت وقایع انقلابی، با کمی کردن ابزار سنجش اهمیت وقایع و استفاده از روایی صوری حاصل شد. برای این کار سنج‌های مختلف برای ارزشیابی اهمیت وقایع مختلف ساخته و آزمایش شدند تا در نهایت بتوان به معیارهای سنجش مناسب رسید. با توجه به تنوع وقایع، ابزارهای تهیه‌شده بارها آزمون و اصلاح شدند تا بتوان با اطمینان از آن‌ها استفاده کرد. برای سنجش میزان پایایی ابزار استخراج وقایع انقلابی، از هر سال مورد بررسی، و برای هر یک از متون مورد بررسی، یک ماه به طور تصادفی انتخاب و توسط خود محقق تحلیل محتوا شد. آنگاه میزان مطابقت این یافته‌ها با یافته‌های دانشجویان محاسبه شد، و مواردی که میزان مطابقت یافته‌ها کمتر از 70 درصد بود، مجدداً توسط خود آن دانشجویان یا فرد دیگری مورد بررسی قرار گرفت. با کنترل‌های مکرر، و اصلاحات بعدی روی یافته‌های تلفیق‌شده برای پردازش داده‌ها توسط خود محقق، میزان پایایی تحلیل‌ها به بالاتر از 80 درصد افزایش یافت.

یافته‌های تحقیق

وقایع انقلابی از شروع جنبش انقلابی تا سرنگونی رژیم پهلوی بر مبنای داده‌های پژوهش در مرحله اول فرایند انقلاب در مجموع 1895 واقعه انقلابی رخ داد. میانگین این وقایع در هر ماه حدود 126 و در هر روز 4 واقعه می‌باشد. چیزی که قبل از هر موضوع جلب توجه می‌کند تعداد زیاد وقایع انقلابی در این مدت در شهر تهران و روند رو به رشد آن از آغاز جنبش انقلابی تا 22 بهمن 57

می‌باشد. 79 درصد این وقایع آن‌هایی هستند که مستقیماً سبب تقویت جنبش انقلابی و توسعه کمی و کیفی بسیج انقلابی گشته‌اند. 4/5 درصد آن‌ها وقایعی هستند که سبب تضعیف نخبگان حاکم، ایدئولوژی رژیم پهلوی و روابط بین آن‌ها شده‌اند. حدود 17 درصد آن‌ها هم مربوط به وضعیت قوا و نهادهای سیاسی، نظامی و امنیتی رژیم حاکم‌اند، که مستقیماً بر آن‌ها اثر گذاشته و سبب تضعیف حمایت آن‌ها به رژیم شده، و در نهایت منجر به چرخش تدریجی آن‌ها به حمایت از انقلاب گردیده است. براساس معیارهای تعیین‌شده، بررسی مقدماتی روی 1895 واقعه انجام شد و از بین آن‌ها 241 واقعه امتیاز لازم را برای واقعه مهم بودن کسب کردند، که باید وقایع برجسته این مرحله از بین آن‌ها مشخص می‌شد. برای ارزیابی اهمیت وقایع انقلابی، براساس معیارهای تعیین‌شده، با بررسی هر واقعه امتیازاتی به آن‌ها داده شد تا بتوان اهمیت وقایع انقلابی را برآورد کرده و با هم مقایسه نمود. با توجه به این‌که معیارهای تعیین امتیاز سه دسته از وقایع انقلابی با هم متفاوت بود، توزیع امتیازات آن‌ها نیز با هم تفاوت داشت، امتیازات آن‌ها را معادل‌سازی کردیم تا با هم قابل مقایسه شوند. برای این کار، با فرض این‌که واقعه‌ای که بالاترین امتیاز را در هر دسته آورده، درواقع هم مهم‌ترین واقعه انقلابی آن دسته می‌باشد، کار معادل‌سازی انجام شد. بدین ترتیب، اهمیت واگذاری سلطنت، و رفتن شاه از کشور برای فروپاشی رژیم پهلوی، همانند آمدن امام به کشور برای تقویت انقلاب و پیروزی آن در نظر گرفته شد، که بالاترین امتیاز را در سه دسته از وقایع مرحله اول انقلاب به دست آورده بودند. با معادل‌گرفتن اهمیت این وقایع، امتیاز سه دسته از وقایع معادل‌سازی گردید، و امتیاز هر واقعه در یک طیف 1 تا 1000 مشخص شد (جدول شماره 2).

جدول 2: توزیع امتیازات معادل‌سازی‌شده وقایع مهم سه‌گانه مرحله اول انقلاب

ردیف	امتیازات	تقویت‌کننده انقلابیون		تضعیف‌کننده رژیم		نهادهای و قوای رژیم		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
1	100-1	131	86/2	4	23/5	25	34/7	160	66/4
2	200-101	8	5/3	4	23/5	35	48/6	47	19/5
3	300-201	4	2/6	3	17/7	2	2/8	9	3/7
4	400-301	2	1/3	4	23/5	5	6/9	11	4/6

2/1	5	2/8	2	5/9	1	1/3	2	500-401	5
1/2	3	1/4	1		0	1/3	2	600-501	6
0/9	2	0	0	0	0	1/3	2	700-601	7
0/4	1	1/4	1	0	0	0	0	800-701	8
0	0	0	0	0	0	0	0	900-801	9
1/2	3	1/4	1	5/9	1	0/7	1	1000-901	10
100/0	241	100	72	100	17	100	152	جمع	

با معدل‌سازی انجام‌شده، دامنه تغییر وقایع مهم تقویت‌کننده انقلابیون از 1 تا 1000 شده و میانگین آن‌ها 60 از 1000 می‌باشد. دامنه تغییر وقایع مهم تضعیف‌کننده رژیم پهلوی از 51 تا 1000 شده و میانگین آن‌ها 262 می‌باشد. در نهایت، دامنه تغییر وقایع مهم مربوط به تضعیف قوا و نهادهای رژیم پهلوی از 20 تا 990 بوده و میانگین آن‌ها 168 می‌باشد. توزیع امتیازات وقایع انقلابی نرمال نمی‌باشد، به طوری که 94 درصد وقایع تقویت‌کننده انقلابیون، 64 درصد وقایع مهم تضعیف‌کننده رژیم حاکم و نخبگان، و حدود 80 درصد وقایع انقلابی مهم مربوط به قوای رژیم در سه دسته، یعنی از 1 تا 300 قرار گرفته‌اند. این توزیع نشان می‌دهد که بیشترین وقایع مهم انقلابی در همین سه سطح اول قرار گرفته‌اند، و همین وقایع زمینه را برای وقوع حوادث مهمتر آماده کرده‌اند که تعداد آن‌ها اندک ولی برای سرنوشت رژیم مؤثرتر بودند. مهمترین وقایع انقلابی در هر سه دسته وقایعی هستند که امتیاز آن‌ها از 400 به بالا می‌باشد، که 7 مورد آن‌ها از وقایع تقویت‌کننده انقلابیون، دو مورد از وقایع تضعیف‌کننده رژیم، و 5 مورد از وقایع تضعیف‌کننده نهادها و قوای رژیم می‌باشند.

بررسی داده‌های مربوط به امتیازات سه دسته از وقایع چند نکته مهم را آشکار می‌سازد: اولاً بیشتر این وقایع در سطوح امتیازات پایین‌تر متمرکز شده‌اند، به طوری که وقایعی که کمتر از 100 یعنی کمتر از یک‌دهم سقف امتیازات را دارند حدود 66 درصد کل این وقایع را می‌سازند. رده بعدی یعنی 101 تا 200 حاوی حدود 20 درصد دیگر این وقایع است. بدین ترتیب دو رده اول و دوم جدول حاوی 207 واقعه از 241 واقعه یعنی 86 درصد وقایع مهم انقلابی است، که حجم اصلی وقایع را تشکیل می‌دهند. اگر دو رده بعدی را هم به این تعداد اضافه کنیم و به امتیاز 400 برسیم، حدود 94 درصد وقایع را دربر می‌گیرد. فقط

14 واقعه، یعنی حدود 6 درصد از وقایع انقلابی مهم، حایز امتیاز بالاتر از 400 می‌باشند، که ما آن‌ها را به عنوان وقایع انقلابی برجسته این مرحله از انقلاب شناسایی کردیم (جدول شماره 3).

جدول 3: مشخصات 14 واقعه برجسته منجر به سرنگونی رژیم پهلوی

ردیف	تاریخ واقعه	نوع واقعه	امتیاز واقعه
1	57 /6/16	راهپیمایی از تپه‌های قیطریه به میدان شهید	660
2	57 /6/17	راهپیمایی و کشتار مردم در میدان ژاله (شهدا)	533
3	57 /9/6	تجمع، اعتصاب و تحصن کارکنان پالایشگاه تهران	485
4	57 /9/16	ممنوع الخروج شدن وزرا و معاونان وزرای 15 سال	409
5	57 /9/19	راهپیمایی تاسوعا به دعوت آیتالله طالقانی	528
6	57 /9/20	راهپیمایی عاشورا به طرف میدان آزادی	680
7	57 /10/23	تشکیل شورای سلطنت	990

8	57 /10/26	خروج شاه و فرح از کشور	1000
9	57 /10/29	راهپیمایی اربعین حسینی	480
10	57 /11/10	اعتصاب و تعطیلی یکهفته‌ای بانک های تهران	432
11	57 /11/12	بازگشت امام به کشور	1000
12	57 /11/13	استقرار امام در مدرسه رفاه (علوی)	431
13	57 /11/20	حمله نیروهای گارد سلطنتی به همافران نیروی هوایی	600
14	57 /11/22	اعلام بی‌طرفی ارتش	720

امتیازات مهمترین وقایع 14گانه که منجر به سرنگونی رژیم پهلوی شده‌اند، از پراکندگی بسیاری برخوردارند، و از 409 تا 1000 تغییر می‌کنند. میانگین امتیاز این وقایع حدود 640 است، که میانگین نسبتاً بالایی است. این وقایع عبارتند از :

1. راهپیمایی مردم از تپه‌های قیطریه به طرف میدان شهید (آزادی): این راهپیمایی به دعوت جامعه روحانیت مبارز در پی برگزاری نماز عید فطر سیزدهم شهریور 1357 در تپه‌های قیطریه و تظاهرات برنامه‌ریزی‌نشده بعد از آن، و نیز در اعتراض به کشتار خیابان ژاله در شب دهم شهریور، و به مناسبت شب هفت آنان برگزار شد. راهپیمایی و تظاهرات آرام از قیطریه تا میدان شهید با دادن شعارهای ضد رژیم ادامه یافت. در میدان شهید با امامت شهید بهشتی نماز ظهر خوانده شد و اسم میدان شهید به میدان آزادی تغییر داده شد.

- رژیم، در پی این راهپیمایی، حکومت نظامی اعلام کرد.
2. واقعه هفدهم شهریور: این رخداد در میدان شهدا (میدان ژاله سابق) اتفاق افتاد و در آن تعداد زیادی کشته و مجروح شدند. این واقعه را می‌توان نقطه عطفی در فرایند جنبش انقلابی محسوب کرد، که با کاهش مشروعیت نظام حاکم و ایجاد تعهد بیشتر مردم به رهبری و ایدئولوژی انقلاب سرنگونی رژیم را سرعت بخشید (جانسون، 96-98:1363؛ دوانی، 47:1369).
3. اعتصاب کارکنان پالایشگاه تهران: این رخداد در پی اعتراض کارگران و کارکنان پالایشگاه نفت تهران به شهادت، مجروح و اخراج شدن تعدادی از کارگران معترض روی داد، و ادامه یافت، و مسیر اعتراضات و اعتصابات بعدی را هموار نمود. با اعتصاب کارگران نفت، مهمترین منبع درآمد دولت از دست دولت خارج شده و لطمه شدیدی به آن وارد شد.
4. ممنوع‌الخروج شدن مقامات و شخصیت‌های سیاسی 15 سال قبل کشور توسط حکومت نظامی: این واقعه اختلاف و واگرایی در بین نخبگان سیاسی حاکم را نشان داد و به نوبه خود سبب تشدید بسیج توده‌ای گردید (لاکمن؛ کرباسچی، 1006-985:1371).
5. راهپیمایی تاسوعا به دعوت آیت‌الله طالقانی از پیچ شمیران به میدان آزادی.
6. راهپیمایی عاشورای حسینی به سوی میدان آزادی: دو واقعه اخیر که در شرایط وجود حکومت نظامی رخ دادند به‌عنوان رفراندومی برعلیه رژیم پهلوی تلقی شدند، و نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت رهبری و انقلابیون و سلب مشروعیت از رژیم پهلوی ایفا کردند.
7. واگذاری حکومت توسط شاه و تشکیل شورای سلطنت.
8. خروج شاه از کشور: دو واقعه اخیر در حکم طلیعه فروپاشی نخبگان سیاسی حاکم و رژیم سلطنتی تلقی می‌شوند. نخبگان حاکم رژیم پهلوی که به شدت وابسته به شخص شاه بودند و شاه نقطه اتکا و اتصال نخبگان به هم محسوب می‌شد، با رفتن شاه روحیه و کارآمدی خود را باختند، و توان کنترل بوروکراسی و قوه قهریه را از دست دادند (فوران، 299-302:1384؛ باقی، 374-406:1370؛ دوانی، جلد 9:196-200).
9. راهپیمایی اربعین حسینی؛
10. اعتصاب و تعطیلی يك هفته‌ای بانكها در تهران: اعتصابات فراگیر اکثر سازمان‌های دولتی و خصوصی، خاصه اعتصاب بانكها که مورد نیاز روزمره مردم می‌باشد، کشور و نخبگان حاکم را فلج کرد، و زمینه را برای چرخش سازمان‌های دولتی و خصوصی از حمایت و وفاداری به نخبگان حاکم به حمایت از انقلاب و پیوستن به انقلابیون فراهم نمود، به‌طوری که کارمندان بوروکراسی‌ها خود دست‌به‌کار شده و کنترل بعضی از سازمان‌ها را علی‌رغم میل نخبگان حاکم به دست گرفتند و مدیران خود را از رسمیت انداختند (تقویم تاریخ انقلاب، 235-236:1369؛ و دوانی، جلد 9:237-238).
11. بازگشت آیت‌الله خمینی به کشور: این بازگشت و استقبال بی‌نظیر و تاریخی از امام کل کشور را به هیجان آورد و راه را برای هر نوع امید به تداوم

رژیم پهلوی بست.

12. استقرار امام در مدرسه رفاه: امام با حضور خود در کشور و استقرار در مدرسه رفاه (علوی) رهبری و کنترل خود بر فرایند انقلاب را به بالاترین درجه رساند، و بقیه راه سرنگون کردن رژیم پهلوی را به آسانی طی کرد (دوانی، جلد 9: 313-364؛ تقویم تاریخ انقلاب، 1369: 253-259).

13. حمله نیروهای گارد سلطنتی به همافران نیروی هوایی: شروع جنگ درونی قوای مسلح در پادگان نیروی هوایی، و حمایت مردم از همافران، از یک طرف عامل شتابزایی برای فروپاشی رژیم و قوای قهریه از درون محسوب می‌شود، و از طرف دیگر پیوند مردم با نظامیان طرفدار انقلاب و امام را نشان می‌دهد. این واقعه انقلاب را وارد فاز جدیدی کرد، که عبارت بود از هجوم مردم به پادگان‌ها و سایر محلهای استقرار قوای نظامی و امنیتی. با شدت گرفتن این فرایند و فرار سربازان و لایه‌های پایینی ارتش و پیوستن بخشی از آنان به مردم و اعلام فرمانبرداری از امام، فرماندهان نظامی را به این نتیجه‌گیری رساند که دیگر مقاومت بی‌فایده است، و باید تسلیم شد.

14. اعلام بی‌طرفی ارتش: این رخداد که با فراخواندن نظامیان به درون پادگان‌ها همراه بود آخرین واقعه مهم انقلابی بود که پیروزی انقلاب را تکمیل نمود و به رژیم سلطنتی و حکومت پهلوی خاتمه داد (رك. جانسون، 1363: 94-122؛ باقی، 1370: 448-464؛ دوانی، جلد 57-82).

از آنجا که ما پیامدهای مستقیم وقایع انقلابی را هم بررسی کردیم، با افزودن پیامدهای مستقیم و مشخص وقایعی که دارای چنین پیامدهای بودند، هم امتیاز بعضی از وقایع برجسته افزوده شد، و هم 2 مورد به تعداد آن‌ها افزوده گردید، و میانگین امتیاز این وقایع نیز از 640 به 683 افزایش یافت. البته باید یادآوری شود که وقایع مختلفی که به ترتیب تاریخی اتفاق افتاده اند طبعاً با یکدیگر ارتباط نزدیک دارند، و هر واقعه در وقایع بعدی خود به‌طور مستقیم و غیرمستقیم اثر می‌گذارد. در اینجا ما پیامدهای مستقیمی را که به‌طور مشخص ذکر شده اند که به علت وقایع ماقبل خود اتفاق افتاده اند، ملحوظ کرده ایم. یکی از این دو واقعه نماز عید فطری بود که در 13 شهریور 57 در تپه‌های قیطریه به امامت شهید مفتح برگزار شد، و پس از نماز عید و سخنرانی دکتر باهنر راهپیمایی و تظاهرات خودجوشی از آنجا تا میدان راه آهن و شوش برگزار شد. شرکت‌کنندگان در این راهپیمایی حدود 500 هزار نفر تخمین زده می‌شوند (روزشمار انقلاب، جلد 5، ص 195). از آنجا که واقعه راهپیمایی بزرگ 16 شهریور، و واقعه جنبی راهپیمایی مردم در همان روز از میدان ژاله تا تقاطع میرداماد جهت پیوستن به راهپیمایان اصلی، پیامدهای مستقیم این واقعه بودند با افزودن امتیاز آن‌ها به امتیاز واقعه نماز عید فطر مجموع امتیاز آن به 870 رسیده و به یک واقعه برجسته ارتقاء می‌یابد. واقعه دیگری که به فهرست ما اضافه شده است، واقعه 57/9/10 یعنی تظاهرات شب اول ماه محرم در سرچشمه و شکستن مقررات حکومت نظامی و شهادت حدود 300 نفر و مجروح شدن چندصد نفر و پیامدهای مستقیم آن است که در اعتراض به حکومت نظامی اتفاق

افتاد. این واقعه پیامدهای زیادی در دو روز بعد داشته است که مهمترین آن‌ها تعطیل کردن کلیه مدارس تهران توسط حکومت نظامی به مدت 10 روز در 57/9/11 جهت جلوگیری از سرایت و اوج گرفتن تظاهرات و اعتصابات در تهران بوده است، که خود منجر به شرکت گسترده دانش‌آموزان در فعالیت‌های انقلابی شده است (روزشمار انقلاب، جلد 8: 141-159).

وقایع انقلابی مهم تهران از زمان سرنگونی رژیم پهلوی تا تثبیت جمهوری اسلامی

مرحله دوم انقلاب اسلامی، مرحله تثبیت انقلاب و نظام جمهوری اسلامی است، که از 23 بهمن 57 تا 21 مهرماه 1360، یعنی روز تحلیف ریاست جمهوری آیت‌الله علی خامنه‌ای، می‌باشد. تعداد نهایی وقایع انقلابی که براساس تعریف ما از وقایع انقلابی منجر به تثبیت انقلاب و نظام در این دوره در تهران به دست آمد، 2083 واقعه بود، که در 33 ماه توزیع شده‌اند. میانگین وقایع انقلابی در هر ماه 63 مورد می‌باشد. میانگین وقایع انقلابی این مرحله از انقلاب در مقایسه با 126 واقعه مرحله قبل نصف شده است، و نشان می‌دهد که تراکم وقایع در مرحله سرنگونی بیشتر بوده است. 392 مورد از این وقایع امتیازی بالاتر از 100 آورده بودند که می‌توان آن‌ها را به‌عنوان وقایع انقلابی مهم تلقی کرد، که باید وقایع انقلابی برجسته از بین آن‌ها تعیین شوند. از آن‌ها 195 واقعه متعلق به وقایع تقویت‌کننده انقلابیون، 134 مورد متعلق به وقایع تضعیف‌کننده ضدانقلاب و مخالفان، و 63 مورد متعلق به ایجاد و نهادمندی نظام سیاسی آن است. برای معادلسازی این وقایع نیز از هر دسته واقعه‌ای را که بالاترین امتیاز را داشت معادل 1000 قرار داده و بقیه وقایع را براساس آن امتیازبندی کردیم (جدول شماره 4).

از بین وقایع تقویت‌کننده انقلابیون بالاترین امتیاز به تشییع جنازه آیت‌الله طالقانی بود، شخصی که منادی وحدت انقلابیون و مورد قبول همه جناح‌ها و طیف‌های انقلابی بود. رحلت او با تشییع جنازه با عظمت و با شرکت وسیع مردم و انقلابیون از همه گروه‌ها، واقعه‌ای به‌یادماندنی و وحدت‌بخش برای انقلابیون بود، که مانند همه حرکت‌های جمعی انقلابی سبب تقویت انقلابیون می‌گردد. بالاترین امتیاز از دسته وقایع تضعیف‌کننده ضدانقلاب و مخالفان، تسخیر سفارت آمریکا توسط دانشجویان پیرو خط امام بود، که براساس معیارهای مشخص‌شده مهمترین واقعه تضعیف‌کننده ضدانقلاب محسوب می‌گردد. اگر آمریکا را قوی‌ترین مخالف انقلاب اسلامی به حساب آوریم، و این واقعه را همان‌طور که گفته‌اند انقلابی دیگر محسوب کنیم، کسب بالاترین امتیاز برای این واقعه حتی از نظر ذهنی نیز قابل توجیه می‌باشد. بالاترین امتیاز در مجموع وقایع مربوط به ایجاد و نهادمندی نظام جمهوری اسلامی متعلق به واقعه فراندوم نوع نظام سیاسی ایران پس از انقلاب است. از نظر ذهنی نیز به نظر می‌رسد آوردن بالاترین امتیاز توسط این واقعه قابل قبول و منطقی به نظر می‌رسد، هرچند که ما در انتخاب معیارهای مربوط به امتیازبندی این وقایع عوامل ذهنی را دخالت

نداده ایم.

جدول 4: توزیع امتیازات معادل‌سازی‌شده وقایع مهم سه‌گانه مرحله تثبیت

ردیف	رده امتیازات	تقویت‌کننده انقلابیون		تضعیف‌کننده ضد انقلاب و مخالفان		ایجاد و نهادمندی نظام		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
1	100-1	126	64/6	44	32/9	16	25/4	186	47/4
2	200-101	34	17/5	49	36/6	23	36/5	106	27/1
3	300-201	10	5/1	22	16/4	12	19/0	44	11/2
4	400-301	11	5/6	11	8/2	2	3/2	24	6/1
5	500-401	4	2/1	5	3/7	1	1/6	10	2/6
6	600-501	2	1/0	0	0	4	6/3	6	1/5
7	700-601	4	2/1	2	1/5	1	1/6	7	1/8
8	800-701	0	0	0	0	2	3/2	2	0/5
9	900-801	2	1/0	0	0	1	1/6	3	0/8
10	901-1000	2	1/0	1	0/7	1	1/6	4	1/0
	جمع	195	100/0	134	100/0	63	100/0	392	100/0

بر اساس یافته‌های تحقیق، دامنه تغییر وقایع مهم تقویت‌کننده انقلابیون در

این مرحله 1 تا 1000 شده و میانگین آن‌ها 117 می‌باشد. دامنه تغییر وقایع مهم تضعیف‌کننده ضدانقلاب و مخالفین 45 تا 1000 و میانگین آن‌ها 178 می‌باشد. بالاخره دامنه تغییر وقایع مهم مربوط به ایجاد و نهادمندی نظام و نهادهای سیاسی و نظامی آن 40 تا 1000 بوده و میانگین آن‌ها 232 می‌باشد. بر مبنای این یافته‌ها، 93 درصد وقایع مربوط به تقویت انقلابیون، 86 درصد وقایع تضعیف‌کننده ضدانقلاب و مخالفان، 80 درصد وقایع مربوط به ایجاد و نهادمندی نظام و نهادهای سیاسی امتیازی کمتر از 300 آورده‌اند. حدود 86 درصد کل این وقایع امتیازی کمتر 300، و 96 درصد آن‌ها امتیازی کمتر از 600 دارند. به عبارت دیگر فقط 4 درصد این وقایع امتیازی بالاتر از 600 دارند که می‌توانیم آن‌ها را به‌عنوان 16 واقعه برجسته مرحله تثبیت انقلاب و نظام بدانیم (جدول شماره 5).

جدول 5: مشخصات 16 واقعه برجسته منجر به تثبیت انقلاب و نظام

ردیف	تاریخ واقعه	نوع واقعه	امتیاز واقعه
1	10 و 11 / 1 / 58	رفراندوم تعیین نوع نظام سیاسی ایران	1000
2	18 / 1 / 58	تیرباران هویدا در زندان قصر براساس رأی دادگاه انقلاب	671
3	12 / 5 / 58	شرکت مردم تهران برای انتخاب 10 نماینده مجلس خبرگان	601
4	26 / 5 / 58	راهپیمایی مردم در اولین روز قدس	801
5	19 / 6 / 58	مراسم تشییع جنازه آیت‌الله	630

	طالقانی		
1000	مراسم خاکسپاری جنازه آیت‌الله طالقانی	58 /6/20	6
937	مراسم هفتم وفات آیت‌الله طالقانی	58 /6/24	7
1000	تسخیر سفارت آمریکا	58 /8/13	8
805	نماز جمعه و راهپیمایی روز عاشورا در محکوم کردن آمریکا	58 /9/9	9
675	تصفیه پرسنل ارتش	58 /11/21	10
654	راهپیمایی مردم در اولین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی	58 /11/22	11
720	شرکت مردم در اولین انتخابات مجلس شورای اسلامی	58 /12/24	12
755	گشایش اولین مجلس شورای اسلامی	59 /3/7	13
870	رأی اعتماد مجلس به دولت رجایی	59 /6/19	14

15	60 / 4/9	مراسم خاک‌سپاری شهادت واقعه 7 تیر	672
16	60 / 6/9	مراسم خاک‌سپاری شهید رجایی و شهید باهنر	614

دامنه تغییر امتیازات وقایع برجسته منجر به تثبیت انقلاب و نظام 601 تا 1000 و میانگین آن‌ها 775 می‌باشد. مقایسه امتیازات این وقایع با وقایع مشابه مرحله قبل از سرنگونی نشان می‌دهد که دامنه تغییر این وقایع کمتر و میانگین‌شان بالاتر است. در بین این وقایع، 8 واقعه مربوط به دسته تقویت‌کننده انقلابیون، 5 واقعه مربوط به دسته ایجاد و نهادمندی نهادهای سیاسی و نظامی نظام، و 3 واقعه متعلق به دسته مبارزه با ضدانقلاب و مخالفان انقلاب است. از این 16 واقعه برجسته پس از سرنگونی رژیم پهلوی 12 واقعه آن در سال 58 یعنی در اولین سال پس از پیروزی انقلاب و سرنگونی رژیم پهلوی روی داده است. در حالی‌که در هر یک از سال‌های 59 و 60 فقط دو واقعه انقلابی امتیاز بالایی آورده و در فهرست مهمترین وقایع تثبیت‌کننده انقلاب اسلامی قرار گرفته‌اند.

اگر برآورد ما از اهمیت وقایع درست باشد، مهمترین وقایع پس از سرنگونی رژیم پهلوی به ترتیب اهمیت عبارتند از:

1. رفراندوم تعیین نوع نظام سیاسی ایران برای تعیین نظر مردم و انقلابیون در مورد نوع نظام جایگزین رژیم سلطنتی (تقویم تاریخ انقلاب اسلامی، 303_296:1369).

2. محکوم شدن و تیرباران هویدا نخست‌وزیر شاخص رژیم پهلوی. آمدن این واقعه مهم با فاصله کم از واقعه اول نشان می‌دهد که انقلابیون در یک طرف مشغول ساختن نظام و در طرف دیگر در تلاش برای حذف عناصر کلیدی وابسته به رژیم سابق می‌باشند. هنگام برگزاری رفراندوم نوع نظام هویدا در زندان قصر رأی خود را به صندوق انداخت ولی حاضر به اعلام رأی خود نشد (بهنود، 492:1387).

3. شرکت مردم تهران در انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی و کسب بیشترین رأی (حدود دو میلیون) توسط آیت‌الله طالقانی (بهنود، 647:1387).

4. راهپیمایی اولین روز قدس که از آن به بعد به یک مناسبت بین‌المللی تبدیل شد. این راهپیمایی هم پیروی مردم را از رهبر انقلاب، و هم وحدت همه گروه‌ها و قشرهای جامعه را در حمایت از فلسطین و محکوم کردن اسرائیل نشان داد. آیت‌الله طالقانی، در این روز نماز جمعه را با شرکت حدود 3 میلیون نفر برگزار کرد (روزنامه کیهان، 5/27 / 5:58-8؛ بهنود، 665:1387).

5. مراسم تشییع آیت‌الله طالقانی از دانشگاه تهران در تاریخ 58/6/19؛
6. مراسم خاکسپاری آیت‌الله طالقانی در تاریخ 58/6/20؛
7. مراسم هفتم وفات آیت‌الله طالقانی در بهشت زهرا تاریخ 58/6/24. در این تحقیق خود واقعه فوت، یا وقایع مشابه آن مانند کشته شدن و شهادت انقلابیون، به عنوان واقعه انقلابی منجر به تثبیت نظام منظور نمی‌شود، بلکه آنچه سبب تثبیت نظام می‌شود حضور گسترده مردم در مراسم ذریبط است. آیت‌الله طالقانی که به شدت محبوب همه اقشار و طبقات و گروه‌های جامعه بود، به‌طور غیرمنتظره دار فانی را وداع گفت. شرکت مردم در مراسم فوت آن مرحوم در دانشگاه تهران و در بهشت زهرا تا آن زمان بی‌نظیر بود، و نشان داد چگونه مردم از رهبری که با همه وجود و صمیمیت تمام به فکر مردم و اعتلای وضع آنان است قدردانی می‌کنند. آیت‌الله طالقانی در زمان زندگی خودش منادی وحدت مردم و حق مردم و خدمت به مردم بود، و مراسم تشییع وی نیز عامل مهمی برای وحدت نیروهای انقلابی و مردم به‌شمار می‌رود (کیهان روز 19 و 58/6/20؛ روزنامه اطلاعات 24 و 25 شهریور؛ بهنود، 1387:704-705).
8. تسخیر سفارت آمریکا که رهبر انقلاب آن را انقلاب دوم نامید. این واقعه، آثار و پیامدهایی داشت که بسیاری از سیاست‌ها و روابط بین‌المللی ایران و حتی منطقه را تحت‌الشعاع خود قرار داد، و هنوز هم آثار آن در سیاست خارجی ایران ادامه دارد. پس از این واقعه، سفارت آمریکا به یکی از محورهای راهپیمایی و کانون‌های مهم ابراز مخالفت با آمریکا و غرب و اتحاد مردم و نیروهای انقلابی تبدیل شد (روزنامه اطلاعات 5/12/58:2-3؛ بهنود، 1387:805-788).
9. راهپیمایی روز عاشورا در محکوم کردن آمریکا و سیاست‌های آن با شرکت وسیع مردم در راهپیمایی و در نماز جمعه به امامت آیت‌الله منتظری دانشگاه تهران (روزنامه اطلاعات 58/9/10).
10. تصفیه پرسنل ارتش: دکتر چمران، به‌عنوان یکی از انقلابیون برجسته، دست به تصفیه 4000 نفر از پرسنل ارتش (2000 نفر در تهران) زد (روزنامه کیهان 58/11/21؛ روزنامه اطلاعات 11/58/11/23).
11. راهپیمایی و تظاهرات مردم در اولین سالگرد انقلاب اسلامی بود که در تهران همراه با رژه ارتش برگزار گردید. رژه ارتش در مقابل بنی‌صدر، که چند روز قبل ریاست جمهوری خود را به‌عنوان اولین رئیس‌جمهور اسلامی ایران شروع کرده بود، و با حضور یاسر عرفات و حجت‌الاسلام احمد خمینی انجام شد (روزنامه اطلاعات 58/11/23؛ و روزنامه کیهان 3:58/11/23 و 5).
12. انتخابات اولین مجلس شورای اسلامی: با این واقعه یکی دیگر از نهادهای مهم جمهوری اسلامی آماده راه‌اندازی شد.
13. انتخابات اولین مجلس پس از انقلاب، و سپس گشایش اولین مجلس شورای اسلامی با پیام امام خمینی در خرداد ماه سال 59 به معنی راه افتادن و زمینه‌سازی

برای سایر ارکان سیاسی جامعه محسوب شده و امتیازهای بالایی را در بررسی ما کسب کرده است (روزنامه اطلاعات 58: /11/25 و 12؛ روزنامه اطلاعات، 10:59/3/5).

14. رأی اعتماد مجلس به دولت آقای رجایی: اولین مجلس شورای اسلامی با وسواس بسیاری سوابق و برنامه‌های وزرای پیشنهادی را بررسی کرد. بخش مهمی از حساسیت و دقت مجلس در این زمینه به مناقشه‌های جدی بین حزب جمهوری اسلامی و رییس‌جمهور وقت یعنی بنی‌صدر برمی‌گردد، که وی مایل به پذیرش شهید رجایی به‌عنوان نخست‌وزیر نبود (روزنامه کیهان روز 16 و 59/6/18).

15. مراسم به خاکسپاری شهدای هفتم تیر 60؛ این واقعه سهمگین که آن را سازمان مجاهدین خلق به انقلاب اسلامی تحمیل کرد، و تعداد زیادی از انقلابیون برجسته و مسئولان جمهوری اسلامی را به شهادت رساند، بی‌شک یکی از مهمترین حوادث تاریخ جمهوری اسلامی است، ولی حضور عظیم مردم در مراسم تشییع جنازه و خاکسپاری شهدا در بهشت زهرا، و حمایت همه‌جانبه مردم از نظام و مسئولان آن در این واقعه، و برخورد رهبر انقلاب با این واقعه، و جایگزین کردن سریع مسئولان شهیدشده با افراد دیگر، سبب ایجاد وحدت و تقویت انقلابیون و نهادمندی بیشتر نهادهای جمهوری اسلامی گردید (روزنامه اطلاعات 60/4/10).

16. مراسم خاکسپاری شهید رجایی و شهید باهنر در روز نهم شهریور ماه 60: این مراسم به دنبال ترور آنان توسط سازمان مجاهدین خلق در مقر ریاست جمهوری برگزار شد. مردم تهران با حضور عظیم خودشان در مراسم تشییع جنازه شهدا از مقابل مجلس و سپس مراسم خاکسپاری آنان و دادن شعارهای انقلابی در حمایت از رهبر انقلاب و محکوم کردن دشمنان داخلی و خارجی آن، بار دیگر سبب تقویت انقلاب و انقلابیون و نظام جمهوری اسلامی گردیدند (روزنامه اطلاعات، 1360/6/9؛ زندگی‌نامه سیاسی شهید رجایی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1382).

همانند مرحله اول برای تعیین اهمیت نهایی وقایع انقلابی علاوه بر کم و کیف خود واقعه پیامدهای آنها نیز مورد بررسی قرار گرفت و امتیاز آنها نیز به امتیاز خود واقعه اضافه شد. با جمع کردن امتیازهای پیامدهای مستقیم و مشخص وقایع مطرح‌شده با امتیاز خود آنها، تغییراتی در امتیازات 6 واقعه اتفاق افتاد، ولی تعداد وقایع تغییر نکرد. با احتساب پیامدها، سه واقعه برجسته‌تر منجر به تثبیت نظام جمهوری اسلامی اشغال سفارت آمریکا، وفات آیت الله طالقانی، و واقعه هفت تیر 60 گردید.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش تعیین وقایع انقلابی برجسته انقلاب اسلامی در تهران بزرگ بود. پژوهشگر می‌باید مهمترین وقایع انقلاب اسلامی را که از زمان شروع جنبش

انقلاب اسلامی تا سرنگون شدن رژیم حاکم پهلوی، و از زمان به قدرت رسیدن انقلابیون تا استقرار و تثبیت نظام جمهوری اسلامی در تهران بزرگ اتفاق افتاده اند مشخص سازد. برای تعیین وقایع فوق باید 4 مسئله مهم مطالعه و روشن می‌شد: 1) فرایند انقلاب اسلامی از چه زمانی شروع و نظام جمهوری اسلامی در چه زمانی تحکیم و تثبیت شده است؟ 2) وقایع انقلابی (انقلاب اسلامی) کدام ها بوده و از چه تنوعی برخوردارند؟ 3) چه شاخص‌هایی تعیین‌کننده اهمیت وقایع منجر به سرنگونی رژیم، یا وقایع مربوط به فرایند جنبش انقلابی، می‌باشند؟ 4) و سرانجام چه شاخص‌هایی تعیین‌کننده اهمیت وقایع منجر به تحکیم و استقرار رژیم انقلابی (جمهوری اسلامی) می‌باشند؟

در این مطالعه، زمان شروع انقلاب اسلامی 56/9/11 و زمان تثبیت نظام جمهوری اسلامی مهرماه 1360 تعیین شد، و براساس آن، دوره زمانی مورد بررسی در این تحقیق مشخص گردید. برای به دست آوردن وقایع انقلابی مربوط به دو دوره شروع انقلاب تا سرنگونی رژیم و از به قدرت رسیدن انقلابیون تا تثبیت رژیم انقلابی، با استفاده از نظریات متعدد جامعه‌شناسی انقلاب و تلفیق آن‌ها، دو چارچوب مفهومی ابداع و تدوین گردید. ره آورد روش‌شناختی جدیدی نیز از این تحقیق برای مطالعه وقایع انقلابی حاصل شد، و آن تعیین معیارهای اهمیت وقایع انقلابی و ساختن سنجه و شاخص‌هایی برای ارزیابی و مقایسه کمی اهمیت این وقایع بود.

براساس روش تدوین‌شده، داده‌های لازم از اسناد و منابع مختلف جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های توصیفی تحقیق نشان داد که از شروع جنبش انقلابی تا سرنگونی رژیم پهلوی 1895 واقعه انقلابی در تهران روی داده است که 1495 مورد از این‌ها متعلق به وقایع تقویت‌کننده انقلابیون، 85 واقعه مربوط به تضعیف رژیم و 315 واقعه نیز مربوط به نهادها و قوای رژیم بود. پس از مشخص شدن امتیازات وقایع انقلابی، امتیاز سه دسته از وقایع انقلابی در مقیاس 1000 معادلسازی شد تا قابل مقایسه با هم گشته و بتوان وقایع برجسته را از بین آن‌ها تعیین کرد. از بین وقایع متعلق به مرحله اول انقلاب فقط 14 واقعه توانست امتیازی بالاتر از 400 آورده و به‌عنوان وقایع برجسته این مرحله شناسایی و برگزیده شوند. بالاترین امتیاز این 14 واقعه بنابر تعریف 1000 و پایین‌ترین آن 409 بود. با احتساب پیامدهای مستقیم وقایع انقلابی مهم تعداد این وقایع برجسته به 16 مورد رسید. بر مبنای بررسی ما این 16 واقعه مهمترین و مؤثرترین وقایعی بودند که کمک به سرنگونی رژیم پهلوی کردند.

بررسی وقایع انقلابی تهران از زمان سرنگونی رژیم پهلوی تا استقرار و تثبیت رژیم انقلابی جمهوری اسلامی نشان داد که 2083 واقعه انقلابی در این مرحله رخ داده است، که از آن‌ها 1018 واقعه مربوط به دسته تقویت و تثبیت انقلابیون حاکم، 901 واقعه مربوط به دسته تضعیف ضدانقلاب و مخالفان، و 164 واقعه مربوط

به دسته ایجاد و نهادمندی نظام و نهادهای سیاسی و نظامی آن بوده است. با بررسی و مطالعه دقیق‌تر روی وقایع انقلابی میزان اهمیت آن‌ها ارزیابی شد، و امتیازات به دست‌آمده از این سه دسته بر مبنای 1000 معادل‌سازی شد. امتیازات معادل‌سازی‌شده نشان داد که 16 واقعه امتیازی بالاتر از 600 دارند، که به‌عنوان وقایع برجسته منجر به ایجاد و تثبیت نظام جمهوری اسلامی برگزیده شدند.

بدین ترتیب 16 واقعه برجسته انقلابی از مرحله اول انقلاب و 16 واقعه برجسته انقلابی نیز از مرحله دوم انقلاب به‌دست آمد، که مجموعاً 32 واقعه برجسته انقلابی می‌شوند. بنابر یافته‌های این پژوهش این وقایع مؤثرترین نقش را در سرنگونی رژیم پهلوی و ایجاد و تثبیت نظام جمهوری اسلامی ایفا کرده‌اند.

منابع

آرنت، هانا (1377). انقلاب، ترجمه عزت‌ال... فولادوند، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی.

اسپوزیتو، جان ال (1382). *انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*، ترجمه محسن مدیر‌شانه چی، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

اسملسر، نیل (1380). *تئوری رفتار جمعی*، ترجمه رضا دژاکام، تهران: مؤسسه یافته‌های نوین.

امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی: خلاصه پایان‌نامه‌های دکتری و مقالات خارجی (1378). ترجمه محمدرضا آهنی. تهران: پژوهشکده علوم انسانی دانشگاه امام حسین.

امیری، کیومرث (1378). *مآخذشناسی امام خمینی*، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران. باقی، عمادالدین (1370). *بررسی انقلاب ایران*، جلد اول. قم: نشر تفکر.

باتامور، تی‌بی (1377). *نخبگان و جامعه*، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر شیرازه. برینتون، کرین (1370). *کالبدشکافی چهار انقلاب*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ پنجم. تهران.

بهنود، مسعود (1387). 275 روز بازرگان، تهران: نشر علم.

پناهی، محمدحسین (1389). *نظریه‌های انقلاب: وقوع، فرایند و پیامدها*، تهران: سمت.

_____ (1390). گزارش تحقیق «سی واقعه مهم انقلاب اسلامی در تهران». شهرداری تهران.

تقویم تاریخ انقلاب اسلامی ایران (1369). گروه تحقیق انتشارات سروش، تهران: انتشارات سروش.

توکویل، الکسی (1369). *انقلاب فرانسه و رژیم پیش از آن*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر نقره.

تیلی، چارلز (1385). از بسیج تا انقلاب، ترجمه علی مرشدی‌زاد، تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.

جانسون، چالمرز (1363). *تحول انقلابی، بررسی نظری پدیده انقلاب*، ترجمه حمید الیاسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

حسینی، حسین (1381). رهبری و انقلاب: نقش امام خمینی در انقلاب اسلامی ایران، تهران:

پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
دوانی، علی (بی‌تا). نهضت روحانیون ایران، جلد ششم تا دهم، انتشارات بنیاد فرهنگی امام رضا (ع).
رجایی، فرهنگ (1386). *مشکله هویت ایرانیان امروز*، تهران: نشر نی.
روزشمار انقلاب اسلامی، جلد اول تا دهم (1377). تهران: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری.
زندگی‌نامه سیاسی شهید رجایی (1382). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
فورن، جان (1384). نظریه‌پردازی انقلاب‌ها، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی.
فوکو، میشل (1377). ایرانی‌ها چه رؤیایی در سر دارند؟ ترجمه حسین معصومی، تهران: انتشارات هرمس.
کاتز، مارک (1377). «انتشار امواج انقلابی»، در مطالعاتی نظری، تطبیقی، و تاریخی در باب انقلاب‌ها، ویراستار جک گلدستون، ترجمه دلفروز، تهران: انتشارات کویر.
کرباسچی، غلامرضا (1973). *تاریخ ایران و انقلاب اسلامی*، تهران: بنیاد تاریخ ایران اسلامی.
کوهن، آلوین استانفورد (1369). تئوری‌های انقلاب، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر قومس.
کینگ، مری (1385). مهاتما گاندی و مارتین لوتر کینگ، قدرت مبارزه عاری از خشونت، ترجمه شهرام نقش تبریزی، تهران: نشر نی.
گر، تد رابرت (1377). چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟ ترجمه علی مرشدی‌زاد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
لاکمن، ریچارد (1384). «کارگزاران انقلاب: ستیزه‌نخبگان و بسیج‌توده‌ای از مدیچی تا یلتسین»، در نظریه‌پردازی انقلاب‌ها، ویراسته جان فورن، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی.
مدیرشانه‌چی، محسن (1379). انقلاب اسلامی ایران در دائرة‌المعارف‌های جهان، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی.
وبر، ماکس (1385). «کاریزما، بوروکراسی و انقلاب»، در مطالعاتی نظری، تطبیقی، و تاریخی در باب انقلاب‌ها، ویراستار جک گلدستون، ترجمه دلفروز، تهران: انتشارات کویر.
هانتینگتون، ساموئل (1370). سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علم.

Foran, John, and Jeff Goodwin (1991). "Revolutionary Outcomes in Iran and Nicaragua: Coalition Fragmentation, War, and the Limits of Social Transformation," in *Revolution: Critical Concepts in Political Science*. Edited by Rosemary H.T. O'kane, London: Routledge. 2000.

Foran, John (1997b). "The Future of Revolutions at the fin-de-siecle" in *Third World Quarterly*, Vol. 18, No. 5.

Freeman, Jo (1979). "Resource Mobilization and Strategy" in *Dynamics of Social Movements*. Edited by Mayer Zald and John McCarthy. Cambridge: Winthrop Publishers.

Goldstone, Jack A. (1991). "Ideology, Cultural Frameworks and the Process of Revolution," *Theory and Society*, 20:40.

Kamrava, Mehran (1999). "Revolution revisited: the Structuralist-Voluntarist Debate," *Canadian Journal of Political Science* 32:2.

Marx, Karl, and Engels (1976). *The German Ideology*. Moscow: Progress Publishers.

Marx, Karl, and Fredrick Engels (1977). *Selected Works in Three Volumes: Volume One*. Moscow: Progress Publishers.

Oberschall, Anthony (1973). *Social Conflict and Social Movements*. New Jersey: Prentice-Hall, inc.

Skocpol, Theda (1979). *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Skocpol, Theda (1988). "Social Revolutions and Mass Military Mobilization." *World Politics*, 40:2, pp. 147-68.

Snyder, Robert S. (1999). "The US and Third World Revolutionary States: Understanding the Breakdown in Relations," *International Studies Quarterly*. 43:20.

Tilly, Charles (1978). *From Mobilization to Revolution*. London: Addison-Wesley Publishing Co.

Weber, Max (1978). *Economy and Society*. Volume Two. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press.

Zimmermann, Ekkart (1990). "On the Outcomes of Revolutions: Some Preliminary Considerations," in *Sociological Theory*, Vol. 8, No. 1.